

Codreanu árnyékában (A Vasgárda „Kapitánya”, ideológusa és tábornoka a miniszterelnök ellen)

Corneliu Zelea Codreanu, a Kapitány [*Căpitanul* – ahogy a Vasgárda követői nevezték] az európai fasizmus világába klasszikus karizmatikus vezérként lépett be. Mozgalma is megfelel az európai modellnek. Nemzeti ébredést hirdető ultranacionalizmus. Igazán politikai erővé viszont akkor vált, amikor a maguk játszmáját játszani akaró személyiségek csatlakoztak hozzá, és országos tekintélyű figurák azonosultak a mozgalommal. Így történt Olaszországban és Németországban. Mi történik viszont akkor, amikor a miniszterelnök teljes szigorral lép fel a fasizmus ellen – és közben a politika világából még támogatják? Három ember összecsapása – Nae Ionescu, George Cantacuzino, I. G. Duca – példázza ezt.

Ionescu, Cantacuzino, Duca szimbolikus egyéniségek is voltak; a szellem, a kard és a hatalom valóságát képviselték. I. G. Duca volt a legbecsületesebb liberális politikus, aki viszont a jól bevált becstelen eszközökkel lépett fel a Vasgárda ellen. Miniszterelnökként betöltötte a szervezetet, amiért év végén három gárdista lelőtte. A gyilkosság előtt és utáni üldözésből a Mozgalom megerősödve került ki. Kérdés: miként? Milyen fejlemények vezettek ide, és aztán tovább?

A bennfentes Mihail Manoilescu emlékezete szerint Károlyt félelmei mozgatták, amikor trónra lépése után Maniutól félt, aztán Codreanutól,¹ az előbbtől hatalmát féltette, az utóbbitól élettársa és saját életét is. Ez a helyzet azonban lassan alakult ki. Mindezt elsősorban hármójuk – Ionescu, Cantacuzino, Duca – sorsának alakulásán keresztül próbálom érzékeltetni. Ők hárman álltak előtérben, amikor Nae Ionescu támadó cikkeket írt, Cantacuzino fenyegető leveleket, Duca pedig a hatalmával élt. Közben pedig két ember árnyéka vetült a politikai tájra. E két ember: a Kapitány és a király. Ők polarizálták a politikai életet: Codreanu, aki totalitárius világot akart, és a király, Károly, aki végül is 1838 elején féltotalitárius rendszert hívott életre, az úgynevezett királyi diktatúrát. Ezek ketten – a király és a Kapitány – mozgatták a szereplőket, és azok őket. A játszma első véres fejezete következik.

Arról ma is lehet vitatkozni, hogy Károly már az abszolutizmus kialakításának szándékával jött haza, vagy csak a körülmények alakultak úgy, hogy a végén a politikai stabilitás biztosítására már nem maradt más megoldás, mint a királyi diktatúra. Láttuk, Maniu azért játszott olyan jelentős szerepet Károly hazatérésében, mert az alkotmányos királyságot és a demokratikus rendszert akarta megszilárdítani. A leghatékonyabb sajtókampányt a visszatérés mellett Nae Ionescu fejtette ki, lapjával, a *Cuvântullal*. Viszont ő éppen a királyi diktatúra híve volt, és annak lett az ideológusa, pontosabban lett volna, ha nem hasonlít meg a királlyal, aki egyelőre csak mérlegelte a diktatúra lehetőségeit.

Nae Ionescu az 1914-es nemzedék tagja. Ennek az első világháború és az azt követő forradalmi hullám nyilvánvalóvá tette azt az értékválságot, amely korábban kezdődött, és annak kiteljesedéséhez vezetett, amit Franz Werfel „naturalista nihilizmus”-nak nevezett.² Ennek a nihilizmusnak és a kétségbeesésnek a légkörében Nae Ionescu, a professzor és a zsnaliszta prófétává emelkedett. Kétségtelen, hogy az a diagnózis, amelyet Nae Ionescu a '20-as évek elején vázolt fel, részben helytálló. Európa recsegett-ropogott. „Ténylegesen forradalomban élünk.” A paraszttömegek, majd általában a tömegek mobilizálódásában látta a fő kérdést.³ A román földreformot is forradalomnak tartotta.⁴

Ő maga Münchenben élte át az 1918-as forradalmakat, és egyetlen igazán konstruktív forradalmárnak és egyetlen európainak Rathenaut tartotta,⁵ azt, aki ugyan stabilizálta Németország helyzetét, de a protonácik azért öltek meg, mert nem akarták, hogy egy zsidóé legyen az ország megmentésének érdeme. Nae Ionescu a hazai és helyi hagyományokhoz igazodó tekintélyuralmi rendszert akart, olyat, amelyet a tömegek elfogadnak, mert vezetőikben és hatalomra kerülő tömegpártban önmaguk megtestesülését látják. A pártvezér személytelen szolga, a király maga a nemzet, a vezető a kollektív öntudat szempontját juttatja kifejezésre.⁶ Az egyén helyét – ahogy a legegyszerűbben fogalmazott – elfoglalta a nemzet, az etnikai nemzet.⁷ Amikor román gazdáról beszélt és gazdálkodásról, akkor arra utalt, hogy Romániát úgy kellene irányítani, mint egy nagy falut, miközben a parasztállamot romantikus illúzióknak tartotta.⁸ A tömegpárt hatalmának hirdetésével viszont a modern totalitarizmus apostola lett. A párt ugyanis átveszi a parlament szerepét, a pártszervezetek a lakosság minden rétegéhez eljutnak, ébren tartják a kollektivista mítoszt, és közben tartják az egész államapparátust. Ez a pártállam elmélete – mondhatnánk. Nae Ionescu nem mondott ilyet, néhány flekkes eszme-futtatásai viszont ekörül forognak. Ezért vonzódott a fasizmushoz és a kommunizmushoz, ugyanakkor azt hangsúlyozta, hogy ezek csak absztrakciók, viszont a kívánatos valóság: a körülményekhez alkalmazkodó diktatúra. „Minden módszer jó, akkor, ha hatékony” – írta 1927-ben.⁹

George Călinescu, irodalmár gúnyosan is írta róla, „nem alkotott rendszert, cselekvést hirdetett, amelynek programja mindig fehér lap maradt”.¹⁰ Valójában ezt a bizonyos fehér lapot állandóan kitöltötte, méghozzá annak a nevével, akitől várta, hogy saját mítoszával élve megvalósítja az új uralmi rendszert, a nemzeti forradalmat, majd a konszenzusos diktatúrát. Így agitált Averescu, Maniu, Iorga, majd Károly mellett, közben pontosabban meg tudta határozni azt, hogy mit nem akar, mint amit akart. Nem akarta a szerződéses jogállamot, szerződés helyet a szerveset hirdette, és miután a fennálló rendszer korrupt volt, ellentmondásokkal terhes, a szervesség a megváltás ígérését jelentette, az ellenkezőjét annak, ami van, és mivel, ami van csak rossz, az ellenkezője csak jót ígérhetett. 1933-ig Nae ideológiája kulturális pluralizmust ígért, a másság elismerését, másság-kultusz nélkül, de erős antiliberalizmussal, és még inkább a helyi liberálisok éles kritikájával. A nemzetiségeket asszimiláló és bedaráló liberális államgépezettel szemben Nae Ionescu a soknemzetiségű romániai valóság elfogadására intett, és a történelmi Magyarország felbomlására – mint Romániát óvatosságra intő példára – figyelmeztetett. 1919 nyarának végén Ionescu még arról is írt, hogy az önálló Ausztriával valamiféle hidat akarnak teremteni a német ipar és a Balkán, valamint Kelet között, „főleg akkor, ha eljutnának a dunai országok konföderálásához, ami lehetséges”.¹¹

Nae Ionescu eredetisége abban rejlett, ahogy a metafizikát ötvözte a politikával és a perszonalizmussal. Ez utóbbi jegyében hirdette a katedráról: „Légy önmagad!”, „Nem tudod csak azt, amit átélsz!” Mindez felszabadító hatású volt. Kérdve kifejtő módszerrel dialogizált hallgatóival, akik – mint vallották – az okfejtések részeseinek tarthatták magukat, felszabadultak a tankönyv-filozófia nyomása alól, levetették a jellegzetes román kisebbségi érzést, Európában érezték magukat, nagy szellemi kalandok részesének. A megismerés egyetlen lehetősége – a Mester tanítása szerint – az átélés, miközben a szellem felsőbbsege axióma. Így vagy autentikus! Hogy milyen átélés és milyen szellem, és mitől micsoda autentikus, arról lehet vitatkozni. A világ vitalista-prototeozisztencialista szemléletével híveinek nemzedéke saját világa fölé emelkedett. A mából visszatekintve előadásaival úgy vagyunk, mint Michelet 1840-es évekbeli előadásaival. Aki nem tartozott az érzelmi és szellemi közösségbe, annak zagyvaság volt, a közvetlen stílus pedig bohóckodás, aki viszont az érzelmi és szellemi közösség részének érezte magát, az rajon-

gott.¹² Nae Ionescunak mítosza volt, van és lesz, ezt ápolják és leleplezik, magasztalják a nagy gondolkodót és kimutatják, hogy plagizált, olykor szó szerint mondott fel részeket Spengler vagy Underhill könyvéből.¹³ Mentségére legyen mondva, maga is hangsúlyozta, hogy nem is tudja, melyek az ő eszméi.¹⁴ Különbösen is – vallotta – annyi filozófia, annyi ember.¹⁵ Egy előadás alatt mindent viszonylagossá tett, és új bizonyosságokkal szolgált, kioktatta Platónt és „szegény Kantot”, nem is beszélve Descartes-ról, akinek individualizmusát kárhoztatta. Nae Ionescu perszonalizmusa alapvetően a nyugati individualizmus ellen irányult. Metafizikája és azzal egybekötött teologizálása is. Kereszténysége „aszociális, teljes egészében a túlvilágra orientált, amelyben Isten uralma csak a világ végén teljedik ki az egész kozmosz eszkatologikus katasztrófája révén” – írta róla egyik diákja. „A szövegek szabad megválasztásának és értelmezésének általunk gyakorolt módszereivel az egyházi fegyelem kötött módszerét szegezte szembe: a szent hagyomány szellemét [...]. A mi laikus elmékedéseinkkel a liturgikus életet és az Egyház kegyelemteljes életében való részvételt állította szembe.” A felebaráti szeretettel Isten szeretetét.¹⁶ És tette ezt valamiféle bűbajos-vagánykodó frivolitással. 1912-ben szerelmes levélben arról elmélkedett, hogy korai ifjúságában felháborította Jézus beszédeinek – felebaráti szeretetre és jóságra intő – „stupiditása”, és aztán rájött: „ne azért legyünk jók, mert az emberek megérdemlik, hanem azért, mert fölöttük állunk”.¹⁷

A keleti szemlélődést hirdette, a nyugati aktivitással szemben, a belső megismerés: a metafizika fölényét, ugyanakkor a tényekből való kiindulás mindenhatóságát, hogy aztán hallgatói törhessék a fejüket azon, hogy mik is azok a tények. Nae Ionescu állandóan kérdezett, és közben kinyilatkoztatott. Olykor a produkció előtt magához hívott egy-egy diáklányt, aki égett az iránta való szerelemtől, eljátszott vele, aztán a beteljesülés előtt elszaladt az órára, mert – mint mondta – „a szexuális energia fejébe szállt”.¹⁸ Nem mindig sült el jól. De úgy látszik, a túlzogatottság kellett a metafizikához. Az ő – 1930–31-es tanévi – metafizikájában „valamennyiünk élete harc, [...] de amikor eljutunk az igazságot rejtő megoldáshoz, akkor rögzültünk, és ebben a pillanatban, meghaltunk.”¹⁹ Közben „minden metafizikai pillanat abszolútum”,²⁰ mert „a metafizika a végső valóság tudománya”.²¹ „A metafizika a vallásos élet formájában – hirdette – a konkrét világ meghaladására törekszik és részvételre az istenek világában, az esszenciákéba, melyek nálunk erősebbek és létezőbbek.”²² A metafizika története a kulturális formák története, és fordítva.²³ Az ortodoxia is kulturális forma. Más, mint a Nyugat, ahol a pápa csalhatatlan, „nálunk a szinódus, a szászor nem hibázhat,” és ez a gyülekezet nem parlament, hanem „jelki közösség, amelyben az egyén majdnem eltűnik”. A katolikusok azt állítják, hogy a Szentlélek nemcsak az Atyától, hanem a Fiútól is (filioque) származik, míg az ortodoxok szerint csak az Atyától. „Az egész nyugati dinamizmus nem más, mint a Filioque másik formája, a mi mozdulatlanságunk a Filioque hiánya. Vallhatom, hogy a Szentlélek a Fiútól is származik, de ennek nincs jelentősége, mert otthon a puliszkát zsinórral vágom fel, és nem késsel. A puliszkát zsinórral felválni csak azzal van kapcsolatban, hogy a Szentlélek az Atyától származik. Minden kifejezésnek, akkor, amikor átéljük, valamennyi tevékenységi körünkben pontos értelme és eredménye van.”²⁴ „Az ortodoxia trák és görög alapra épülő vallásos forma, míg a katolicizmus olyan kulturális forma, amely gyakorlati kultúrára épül.”²⁵ A demokrácia pedig kizsákmányolási forma, az athéni és az angol demokrácia is az, „csak ott létezik, ahol van mit kizsákmányolni”.²⁶

Mindez triviális, de rafinált. Viszont olykor Nae Ionescu a komikumba tévedt, anélkül hogy észrevették volna, méghozzá Caragiale komédiáinak világába, amittől általában rettegetek. A ma is még klasszikus komédiák írója nem véletlenül azonosította saját kortársainak egy-egy megnyilvánulását komikus figuráinak egy-egy megnyilvánulásával. Az

elveszett levél ostoba képviselőjelöltje, Farfuridi kortesbeszédében azzal érvelt az alkotmánymódosítás ügyében, hogy elfogadja a módosítást, de változtatásokkal, és elfogadja a változtatást, de módosításokkal, „még hozzá a ... lényeges pontokban... Ebből a dilemmából nem tudunk kilépni... Megmondtam!” Nae Ionescu, amikor 1928-ban teologizált, így mondta meg: „»Bocsáss meg nekik, nem tudják, mit cselekszenek.« Bocsásson meg nekik? Mit? A bűn dialektikája nagyon bonyolult. Bünt követtek el azok, akik kimondták az ítéletet? Bizonyosan. De Krisztus szenvedése az ő saját törvénye volt. Ha nem küldték volna a halálba, akkor a bírái elkerülték volna a bűnt, hogy ártatlant ítéljenek el – bizonyosan. De ha megakadályozzák a keresztre feszítés drámáját, nem szegték volna-e meg Krisztus törvényét, Krisztusét, akit keresztre kellett feszíteni. Vajon beteljesedett volna a mi megváltásunk? Ebből a dilemmából nem tudunk kilépni.”²⁷ Nem véletlenül óvott Descartes attól, hogy az isteni kinyilatkoztatás kérdéseit feszegezzük! Nae Ionescu pedig az sugallta a dilemmájával, hogy a bűnnel jót is lehet cselekedni...

Első pillantásra lehet valami párhuzam Nae Ionescu és George Bernanos között. A katolikus francia író Drumont „A zsidó Franciaország” című antiszemita bestsellerének szellemében a zsidókban a modernitás hordozóit látta, és igazában soha nem ismerte fel a Drumont és Hitler közötti kapcsolatot, akkor sem, amikor következetes Hitler-ellenes publicisztikát művelt, és így fakadt ki: „inkább korbácsoljon meg az algeri rabbi, mintsem szenvedést okozni egy zsidó nőnek vagy gyermeknek”. A francia fasizmus egyik mai elemzője szerint Bernanos „figyelmeztette olvasóit, hogy az a demokrácia, amelyet elítél nem a népek szabadsága, hanem az intézményesített demokrácia, akár a burzsoá parlamentarizmus, akár a szovjet kommunizmus formájában, amely demokrácia, a szabadság biztosítása helyett annak eltörlésére tör”.²⁸ Nem véletlen, hogy Nae Ionescut Bernanos regényéből, *A Sátán árnyékában* „A kétségbeesés kísértése” című fejezet ragadta meg, az ahogy a Sátánhoz fohászoló pap annak rabja lesz, és nem tud többé szabadulni tőle.²⁹ „Tőle tanultuk – írta Cioran még 1937-ben Nae Ionescuról –, hogy a lét bukás, és ki tudna megakadályozni abban, hogy levonjam a következtetést: az élet célja kín, önkínzás, sátáni gyönyör.”³⁰ Persze Nae Ionescunál „az ördög nem ragadja meg a dolgok princípiumát”³¹, mert az okozattól indul az ok felé – és ezzel a nyugati teológia okság elvének adott egy oldalvágást, mert aszerint Isten léte abból következik, hogy mindennek kell legyen valami oka, és a világnak Isten az oka. A Nae-féle metafizika eredetisége abban rejlett, hogy egyben politika is volt, napipolitika.

Nae Ionescu ideális Romániája autokrácia és autarkia. Románia az őshonosok tulajdona, az ősi paraszti tisztaságot éltetőké. A király autokrátor, Gazda, mint hajdan a vajdák. (Gazdának nevezték Sztálint is bizalmasai és szolgálói, természetesen a háta mögött, míg a hivatalos megszólítás az elvtárs mellett a vezér – vosgy – volt. Látni fogjuk, Nae Ionescu csodálta a szovjet gazdát, miközben kereste a románt.) Ionescu azt hirdette, hogy Románia legyen önellátó, ne függjön a nemzetközi tőkétől. A szervesség az ősi folyamatosság, és a modernitás tagadása. Az 1848-as liberálisok idegen formákat importáltak, a parlamentáris demokrácia nem felel meg a hazai szükségleteknek, idegen forma. Az ortodoxia felel meg a nemzeti lélek szerves szükségleteinek. Aki a Bărăganon született – fejtegette –, nem értheti meg Descartes-ot, aki pedig nem ott született a Bărăganon, az nem értheti meg a románizmust és az ortodoxiát.³² Más szóval a román ortodox és csak az ortodox román. A románságból minden nem ortodoxot kirekesztett. A görög katolikus lehetett szerinte jó román, de nem román. Ionescu az ortodoxiával azonosított románság kollektív üdvözülését hirdette meg. Az individualizmus és a demokrácia atomizálja a társadalmat. A megfelelő létforma közösségi, a világ kollektívumokból áll. Nae Ionescu kereszténysége harmonikus együttélést ígért. „Számunkra, keresztények számára – írta

1927-ben – a zsidók nem hitetlenek, hanem az üdvözülés útján megkésettek: mi már eljuttunk az Újszövetséghez, ők még várják; várják a Messiást fehér lovon, aki eljön majd, hogy üdvözítse őket, és nem akarnak tudomást venni arról, hogy már eljött.”³³

1933-as németországi útja után Nae Ionescu fokozatosan megváltozott. A forradalom – fejtegette 1933 májusában – aberrációkkal jár, olyanokkal, hogy Hitler megfosztja állásuktól a zsidókat, és hülyeségekkel, mint ahogy Hitler elégettetni Marxnak a könyveit. „Ne komolytalankodjunk” a forradalmak mind ilyenek, „mi pedig nem lehetünk neveltségesekek, mert az egyén számára a neveltségesség halál”.³⁴ A mából visszanézve úgy tűnik, hogy – ily módon – minél komolyabb lett Nae Ionescu, annál neveltségesebbé vált; a helyzet viszont komorabbá. A fasiszmust és a kommunizmust integráló sajátos román totalitarizmust akart, ezért is hangsúlyozta, hogy fogalma sincs arról, hogy baloldali vagy jobboldali.³⁵ Vasile Marin jól érzékelte Nae Ionescu „párhuzamosan vagy koncentrikusan haladt” a Gárdával.³⁶ De csak idő kérdése volt, hogy mikor jut el a kamarillától a Gárdához. Ő ugyanis következetesen követelte a konszenzusos népi diktatúrát, és Károly királytól is ennek megvalósítását várta, az ő lapja fejtette ki a legerősebb kampányt a már többször is lemondott trónkövetelő trónra lépése érdekében. A szürke eminenciás szerepére sóvárgó királycsináló értelmiségi típusa, aki alapvetően ideológus szerepet játszik, sütkérezni szeretne a hatalom fényében, de a mindennapi politikusi munkához sincs érzéke. Tanácsadó, akit saját szómámora elkábít, másokat akar használni, miközben őt használják. Viszont hatása van, kisebb körben, főleg a diákok világában. Manipulálja tanítványait, de megvárja, hogy előbb ők lépjenek. Játzmájának lényege: a trón és a Gárda között mindenkit irányítani tudó ideológussá emelkedni. Ha nem is igaz, jellemző pletyka az, mely szerint egyenesen megmondta a pátriárkának, hogy miután ő hozta a királyt, ő is fogja elkergetni, méghozzá a legionáriusok segítségével, mert Codreanu azt teszi, amit ő akar.³⁷ 1939 januárjában a miniszterelnöknek arról számolt be, hogy 1933 májusának végén Codreanu kereste meg őt, és értésére adta, „mozgalmát a király szolgálatába helyezi”.³⁸ Şerban Milcoveanunak viszont azt mesélte a börtönben, hogy 1933 nyarán a király küldte őt a legionáriusokhoz, hogy a diktatúrájának megnyerje őket. Nae pedig Codreanuval folytatott 12 órás – délután 5-től reggel 5-ig tartó – eszmecsere után azt jelentette királynak: „ők a nemzet, velük meg kell egyeznünk, nem tudjuk őket manipulálni.”³⁹ Márpedig ő azt próbálta meg, a királyt és a Kapitányt egyszerre akarta manipulálni. Eddig minden sikerült neki. Lapja jól jövedelmezett, diákjai rajongtak érte.

Igazában, Nae Ionescu saját szerepét és lehetőségeit messze túlértékelő nagy naiv volt. 1933. májusban a király még arról beszélt neki, akit némi lekezeléssel Tata Noénak nevezett, hogy pártok fölötti személyes kormányt alakít, és folytak is a kulisszák mögötti tervezetések az alkotmány átalakításáról.⁴⁰ A Professzor még Duca miniszterelnökké való kinevezése előtti napokban – november első felében – sem hitte el, hogy mi lesz, amikor már nyílt titok volt.⁴¹ Goga és Gh. Brătianu viszont azt terjesztették, hogy Duca kormánya a kamarilla kormánya.⁴² A király nem vette komolyan a pletykákat, és megmondta nyíltan a királyi abszolutizmust sürgető Argetoianunak, hogy először el kell használnia a liberálisokat, és Argetoianu azon megjegyzésére, hogy a liberálisok hat hónapon belül megbuknak, a királyi válasz: „Három.”⁴³ Hasonlókat mondott Naének is,⁴⁴ és némileg őszinte volt, mert amikor 1933-ban a parasztpárti Vaida Voevod – immár ennek harmadik miniszterelnöksége után – mandátumát megvonta, csak úgy köszönte meg szolgálatait: „El vagytok használni!”⁴⁵ (Igaz, a király fő sérelme az volt, hogy miniszterelnöke elbizva magát, a királynál úgy jelent meg, hogy hozott magával egy útlevelet és csekket „a Kisasszonynak”, ki is rúgták.⁴⁶ De azért a mód, ahogy a király kirúgta miniszterelnökét, még sem volt szép, mert 1930-ban éppen Vaida Voevod, aki egyébként akkor belügyminiszter volt, írta a név-

telenül kiadott és a rendőrség által betiltott carlista brosúrát: „Jöjjön a megváltó”⁴⁷ És jött.) Nae Ionescu viszont nem bocsátotta meg neki a liberálisok hatalomra engedését. Eszméi logikája odavezetett, ahova vezetett: a nyugati demokrácia eszményeinek radikális tagadásától a fasizmusig, hogy – bibliai gesztust mímelve – Codreanu lábaihoz üljön. Saját metafizikáját új tartalommal töltötte meg, amikor a vallásos megváltásnál többet akart, világít, miközben a világi létet alapvetően szenvedésnek tartotta, és magát is a lét foglyának érezte, mert érezte az ellentmondást: immanenciában élve transzcendenciában lenni egyszerre nem lehet. Mondását, hogy „nálunk a színódus, a szabor nem hibázhat” átvitte a Mozgalomra. Szegénységet hirdetve egyre nagyobb anyagi jólétben, látványos luxusban élt, jól öltözött, drága autója volt, luxuslakása és tengerparti nyaralója – jachtal. (A fáma és egyes román történészek szerint a náci pénzelték,⁴⁸ bár erre nincs még konkrét adat.⁴⁹) Egyik tanítványa, Cioran 1990-ben úgy vélte, hogy az érte rajongó diákságot saját – sértődöttségével motivált – hatalmi játszmájába rántotta be. A folyamat alighanem sokkal bonyolultabb, de az ember, a Professzor ciorani jellemzése a legjobb: Nae Ionescuban „öltött testet valamennyi balkáni ellentmondás”. Egomán „kalandor” volt, aki mellett a többi professzor „naiv parasztnak” tűnt.⁵⁰ És Cioran 1941-ben is hasonlóképpen látta. Nae Ionescu „látható félrecsúszások és rejtett színváltozások szimbóluma”.⁵¹ De ki nem volt az? Mihail Sebastian, aki a *Cuvântulban* ironikus megértéssel értékelte Mussolini egyes politikai manővereit, mélyen csalódott Nae Ionescuban, az emberben és a politikusban, annál is inkább, mert ez az ő regényéhez, amely a zsidó identitás sokszínűségéről szól, durva antiszemita előszót írt. Így őt és regényét a legkülönbözőbb oldalról éles támadások érték, ezekre adott válasziratában még némileg Nae Ionescu szellemében jellemezte a román politikai világot: „Olyan »román politikai breviárum« összeállítására gondoltam, amelyben két oszlopban mutatnám be mindazt, amit 1919 óta a román parlamentben és sajtóban mondtak, írtak és deklaráltak. Mivel közvéleményünknek nincs emlékezete, azt hiszem, hogy ez nagy rendszerező szolgálatot tenne, és még ezenkívül nagyon pittoreszk is lenne. / Ne botladozzunk tehát a hamis kritériumokon. A román politika se nem bal-, se nem jobboldali, hanem különböző szeleknek kitett tenger, amelyen mindenféle kalózok hajóznak, várva a megfelelő pillanatot.”⁵² Ezt alighanem azért is kihúzta kéziratából, mert Hitlert is kalóznak nevezte,⁵³ és azért a román politikusokat csak többre becsülhette. De Nae Ionescu egyik legveszélyesebb kalóza lett a román tengernek. Közben, 1933 novemberének közepe felé Ion Gh. Duca léphetett a színre. Ő a nagy Ionel – I. I. C. Brătianu – bizalmasa és legfontosabb munkatársa volt. Köztisztletnek örvendett, mert becsületesnek tartották, nyugatias jelenségnek, mert nem lopott, nem hazudozott, nem váltogatta nézeteit. A kelletténél mocskosabb politikai trükkökben nem vett részt. Igaz, a parasztpártiak azzal vádolták, hogy ő manipulálta a nagyváradi antiszemita zavargásokat, de ennek a szenvedő alanyok sem adtak hitelt, legalábbis a kolozsvári cionista sajtó nem tette: „A kisebbségekkel és speciálisan a zsidósággal szemben vallott politikája önként adódott ebből a tisztult liberalizmusából.” Ő maga „egyik legtisztább és legpuritánabb egyénisége volt nemcsak a liberális pártnak, hanem az ország egész politikai életének. Egyszerű és szegény, bár hatalmas vagyont is gyűjthetett volna össze. A mindig kopott ruhája, sószerű bajusza, szögletes pózoktól mentes gesztusa, közvetlen modora külső tükre volt ennek az egyszerűségnek. Ahogy gyalogosan járt-kelt a bukaresti utcákon, az egyik lábát mindig maga után húzva, semmiben sem különbözött egy átlag bukaresti polgártól.”⁵⁴ Franciaországi egyetemi tanulmányai és tapasztalatai birtokában felülemelkedett saját közegén. Erről nem volt jó véleménye. A román bojárságot éleseszűnek tartotta, elismerte francia kultúráját, de azt se titkolta, hogy „bizánci-fanarióta atavizmusok és erkölcsök” jellemzik.⁵⁵ Ez elég súlyos megállapítás, bár korabeli köz-

hely. A fanarióta az álnok, kétszínű, minden hájjal megkent politikai kalandor szinonimája. Fanar Konstantinápoly görög negyede, az itteni görög elit az oszmán birodalom vezetésében nagy szerepet játszott, soraiból kerültek ki a diplomaták, a pénzemberek, a flotta irányítói. A szultán a 18. század elejétől 1821-ig a két román fejedelem trónjára is közülük nevezett ki uralkodót. Képük ellentmondásos. Egyrészt parazita harácsolók, másrészt modern reformerek. Mindkettőre van példa. De a negatív kép elnyomta a pozitívat. Magára Ducára is árnyékot vetett. A vasgárdisták fanariótának tartották, a bizánci császárok, a Dukaszok elfajzott sarjának, valójában atyai ágon moldvai szabadparasztok voltak az ősei, anyja viszont valóban a fanariótákhoz kötődő – albán származású – Ghica családból származott. A politikai szenvedély viszont nem mérleget. Duca is Iorgát, az apostolt, nevetséges hiúságban szenvedő „szerencsétlen halandónak” tartotta, ugyanakkor jó emberismerő volt, I. Károly királyról mesteri portrét vázolt fel, amikor kötelességtudatáról írt, és arról, ahogy kitanulta a politikai technika fogásait, miközben soha sem felejtette el, ha büszkeségét megsértették.⁵⁶ Ugyanakkor ő is megsértette II. Károly hiúságát. 1927-ben arra a hírre, hogy Károly vissza akar térni, Duca belügyminiszterként olyan rendeletet adott ki, amelyben szükség esetén a carlisták ellen fegyverhasználatot is előírta. Becstelenségnek tekintette azt, hogy elfogadja Károly hazatérését, és állítólag olyat is mondott, hogy inkább vágják le a kezét, semhogy ilyen rendszert szolgáljon.⁵⁷ Sőt, ő írta a „Zöld Brosúra”-t, amely több tízezer példányban tudatta országgal és világgal Károly dicstelen dolgait.⁵⁸ És Károly miért felejtett volna? 1929-ben naplójában éppen Ducát nevezte a dinasztia legnagyobb ellenségének, ő „minden rossz oka, akkora Káin, hogy a család minden tagjáról van dossziéja”.⁵⁹ Jó kis botránykrónikák lehettek. De hát Károly maga is lázadt az ellen a romlott világ ellen, amely apját mélyen megalázta. És ami fontosabb: diktatúrára tört. Duca viszont a liberális demokrácia, a többpártrendszer híve volt, amelyben a Liberális Párt azért játszhatott vezető szerepet, mert a Nemzeti Bank révén az ország bankrendszerére ki tudta terjeszteni befolyását. Ugyanakkor a miniszterelnök már kezdő politikusként korszerűsítő reformok híveként lépett fel. Földreformot akart, és a paraszti családi gazdaságokat segítő népbankok, valamint szövetkezetek felállítását. Ami pedig az ország egészét illeti, gazdasági függetlenséget. Ő maga is „a mi magunk által” liberális politika híve volt. Ez mai értelemben nem liberális politika, mert védvámrendszerrel igyekezett az ország iparosítását hazai tőkével biztosítani. Ezzel szemben a Parasztpárt „a nyitott kapuk” politikájával lépett fel, hogy a drága hazai termékekkel szemben olcsóbb nyugati áruval lássák el a piacot, és nyugati beruházásokkal tegyék lehetővé az életképes és nem mesterségesen fenntartott ipari fejlődést. A nagy gazdasági válság viszont minden eddigi gazdaságpolitikára és számításra kemény csapást mért. Az ország egyre jobban eladósodott. Duca 1933 nyarán Párizsban és Londonban járt, ahol megígérte, hogy rendszeren törlesztik az ország adósságait, melyek törlesztését a parasztpárti kormány felfüggesztette. Garanciát vállalt a Vasgárda visszaszorítására, mert annak németbarátsága már nyugtalanította a nyugat kormányköröket. Ezek alkalmasnak tarthaták erre, mert ő semmisítette meg az 1920-as évek kommunista mozgalmát, és nem riadt vissza a belső konfliktusoktól sem. Főszerepe volt abban is, hogy a Nemzeti Liberális Pártból kizárják azt a Gheorghe I. Brătianut, aki a királlyal együtt akart működni. A király viszont dörzsölhette kezeit, mert ezzel megindult a Liberális Párt bomlása is, élesedtek a belső ellentétek.

Állítólag Titulescu, a nyugati és általában a nemzetközi körökben nagy tekintélynek örvendő külügyminiszter győzte meg a királyt, hogy Ducát kell kineveznie.⁶⁰ Ez pedig az ország érdekében vállalta, abban a hitben, hogy meg lehet állítani a parlamentarizmust bomlasztó folyamatokat. Duca egyébként 1933 júniusában megjárta Párizst, tárgyalt a

francia kormány tagjaival, az újságíróknak is nyilatkozott, többek között arról, hogy a Vasgárda a hitleristák zsoldjában áll, anarchista, felforgatja az államrendet. Elítélte a Vaida Voevod-féle kormány politikáját, liberális kormányalakítás esetére kemény fellépést ígért a Vasgárda ellen, és természetesen a kölcsönök törlesztését.⁶¹

Messziről figyelve a fejleményeket: „Bátorság volt az is, amit [Duca] a király hazatérése után cselekedett, és még nagyobb bátorságról tett tanúságot, amikor belátta tévedését és megkezdte a liberális párt kibékítését az uralkodóval. Ezt a visszavonulást annyi diplomáciával és mégis annyi méltósággal hajtotta végre, hogy sem az ő személye, sem a liberális párt presztízse nem szenvedett csorbát.”⁶² Közélről nézve, komorabb volt a helyzet. Duca felesége szerint férje akkor is gyűlölte a királyt, amikor miniszterelnökké nevezte ki, mert ahányszor hazatért a királyi palotából, keserűen mondogatta. „Szélhámosokkal nem tudok együtt dolgozni.”⁶³ Amikor november derekán Argetoianu szóvá tette Ducának, hogy 10–20 gárdista képviselő bekerülése a parlamentbe nem probléma, hiszen még csak nem is középszerűek, aztán saját ostobaságuk lesz a végzetük, a miniszterelnök keserűen és enigmatikusan mondta el, hogy csak egyetlen feltételt kötöttek ki: a Vasgárda feloszlását.⁶⁴ (Feltehetően a hitelező hatalmak urai, vagy mint Károly mai életrajzírója véli, szinte bizonyos, hogy a francia szabadkőműves körök támasztották vele szemben ezt a feltételt.⁶⁵) Duca még azt is elmondta, hogy rövidebb a képviselőjelölések határnapja előtt feloszlítja a Vasgárdát, nehogy más pártok és szervezetek jelöltjeiként indulhassanak a választásokon. Amikor pedig Argetoianu arra figyelmeztette, ha üldözik a gárdistákat, akkor ezek visszavágnak, Duca keserűen jegyezte meg, tudja, hogy életével játszik, és már késő, tudja, nincs visszaút.⁶⁶ Ugyanakkor parancsot adott arra, hogy a csendőrség és rendőrség lőfegyvert használjon a vasgárdistákkal szemben.⁶⁷

Mindketten Duca és Argetoianu is jó proféták voltak. Argetoianu 1935-ben pontosan látta, hogy Hitler mire játszik: Franciaország most (mármint 1935-ben) erősebb, mint Németország, ha hadat üzenne, összeomlana a náci rendszer, de Hitler tudja, hogy a demokrata kormány nem tesz ilyet, öt év múlva viszont eltápozza Franciaországot.⁶⁸ Megtörtént. Saját politikai karrierjét illető jóslatai természetesen nem váltak be, miközben egyre inkább Németországnak szurkolt... De hát nem ő vallotta: „A politika meggyőződés és szerencse kérdése.”⁶⁹

Duca jóslata, több volt, mint jóslat. Saját helyzetének pontos jellemzése. Fia, követségi tanácsos lett Tokióban, és amikor megtudta apja miniszterelnöki kinevezését, a hajóról sürgönyözött: „Fogadd gratulációmát és részvétemet.” Élete végén is a zsebében találták meg ezt a táviratot.⁷⁰

Polgárháborús választási kampány indult. Az erőszak önmagát táplálta. November végén a rendőrök egy plakátot ragasztó diákokat lelőnek, ő (Virgil Teodorescu) a Mozgalom első halottja. Codreanu válasza: ez az első sír, és még lesz.⁷¹ Lett is legalább hat.⁷² A fasiszta extázishoz nem kellett program, elég volt a vízió. A Kapitány körleveleinek kötete és a fasiszta mozgalmak forráskiadványa nem tartalmaz egyetlen programszerű felhívást sem. A vasgárdista sajtó vizionált, legfeljebb a korporatizmusról értekezett nagy általánosságban. A gárdisták tartották magukat „A fészekfőnök könyvecskéjé”-nek utasításához, hogy nem adnak közre programot. A Kapitány utasítása a lelkükből szólt. Legfeljebb a hallgatás okairól lehetett még értekezni. A pártok programjai – írta I. N. Caranica – csak a hatalom megszerzésének eszközei. „...ilyen politikai programunk nekünk nincs [...]. Mégis van programunk. De ez az országé, és semmi okot nem látunk arra, hogy szerte trombitáljuk, mielőtt abban a helyzetben lennénk, hogy meg tudjuk valósítani. Először is ez nem használna az országnak, és nekünk sem segítene azon az úton, hogy felébreszszük és meghódítsuk a román lelket. Csak azért hirdessük, hogy befogjuk a rühes kutyák

pofáját, nem éri meg. Főleg azért, mert részükről ki tudja, hogy milyen galádságokat lehet várni!”⁷³ Konkrét volt viszont Codreanu parancsa: keresztény ne vásároljon zsidó boltban.⁷⁴ Emiatt „a rühes kutyák” különösebben nem mind háborodhattak fel. Viszont már veszélyes lehetett az olyan kiáltvány, amelyben az érchegeységeknek megmondja a Vasgárda: „Akasztófát akar azoknak a rablóknak, akik a politikai pártok által elszegényített paraszt munkájából csinálnak pénzt.”⁷⁵ Még veszélyesebb az a kiáltvány, amelyet a francia követség küldött haza. Ez a 12 pontos program halálbüntetést kért az ellenségre, a nemzet és az állam ellenségeire, követelte a pártok feloszlatását, egészséges sajtót, a titkos társaságok feloszlatását, az osztályharc felszámolását, a Népszövetség elutasítását, és leszögezte, hogy a jövő államában nem lesz csak munkás, sőt, egy államférfi még kisebb fizetést kaphat, mint egy munkás, és „valamennyien hagymát fogunk enni a nagy Titulescuval együtt” – akiről tudjuk, hogy szerette a luxust.⁷⁶ Ilyen programmal a burzsoáziát nem lehetett volna megnyerni. Nem is terjesztették, sőt elképzelhető, ezt a kiáltványt hamisították, hogy kommunizmussal vádolhassák a Vasgárdát, és nem is ok nélkül.

A Vasgárda a kemény kormányterror ellenére 74 megyéből 68-ban tudott képviselőjelöltet állítani. Duca pedig, ahogy korábban tervezték, a képviselőjelölések határnapján, december 9-én törvényen kívül helyezte a Vasgárdát. És ezután elmondhatta feleségének: „Aláírtam, mert az országnak szüksége volt az aláírásomra, de mindenre felkészültem.”⁷⁷ Előtte viszont még jól veszekedett méghozzá éppen Titulescuval, amúgy „cigány módra” – Argetoianu naplója szerint. Duca miniszteri rendelettel akart fellépni, a külügyminiszter azonban királyi dekrétumot akart. Őfelsége viszont nyilván megmondta Ducának, hogy ilyesmiről szó sem lehet, ezért a miniszterelnök Titulescut küldte a királyhoz aláírásért. Titulescu el is ment, de azt mondta a királynak, hogy Duca akarja a királyi dekrétumot, mire Duca azt híresztelte, hogy Titulescu követelte ki a Vasgárda feloszlatását, méghozzá üvöltözött is a minisztertanácson.⁷⁸ És miután ez nyílt titok volt, Titulescu maga is úgy érezte, hogy könnyen merénylet áldozatává válhat. Gyorsan Prágába utazott, de a vasúti fülkében egy boríték várta a Vasgárda részéről: a halálos ítélete.⁷⁹ Ezért később cikkben és brosúrában is mentegette magát a Vasgárda törvényen kívülre való helyezése miatt. Erre viszont a meggyilkolt miniszterelnök fivére vágta a szemébe, hogy lemondással fenyegetözve kényszerítette ki a betiltást: „Amit Ön tett, több mint kegyeletsértés Ion Duca áldozatával és emlékével szemben. Ez szörnyett.”⁸⁰ Erre a Duca-kormány tagjai, és köztük Tătărescu is nyílt levélben foglalt állást: „A Vasgárda feloszlatása az egész kormány egyetemes elhatározása folytán történt meg 1933 decemberében és egyikünk sem kíván kitérni a felelősség alól...” Igaz, a kormány először nem akarta megtenni ezt a lépést, hanem az ifjúság felvilágosítására akart programot kidolgozni. Titulescu viszont a feloszlatást kényszerítette.⁸¹ Titulescu ezek után úgy kért elnézést, hogy jelezte, egyik francia újságnak világosan megmondta: „kormányának első feladata a Vasgárda feloszlatása lesz,” de nem kérte a Gárda feloszlatását, hanem „ismételten azt tanácsoltam Ducának, hogy dekrétum [mármint királyi rendelet] nélkül ne oszlassa fel a Gárdát,” és erről írása is van Ducától.⁸² Ezt senki sem látta. A király viszont volt olyan álnok, hogy december derekán olyasmit mondott Nae Ionescunak: Duca kísérlete rosszul sikerült, a Vasgárda feloszlatása hiba volt, keménykezű kormány kell; de a választásokat már nem akarta elhalasztani, hanem elment Sinaiára pihenni.⁸³ Közben megindultak a tömeges letartóztatások, a legionárius mitológia szerint mintegy 11-18 ezer embert fogtak el, valójában csak másfélezer körül lehetett az elfogottak száma, a hivatalos kormánynyilatkozat szerint 1700,⁸⁴ vannak hivatalos forrásokra támaszkodó sajtótudósítások, melyek ennél is kevesebbet adnak meg.

A liberálisok megnyerték a – december 20-án tartott – választásokat, a szavazatok 51 százalékát szerezték meg, míg a másodiknak, Nemzeti Parasztpártnak csak 4 százalék

jutott. A választások tisztasága természetesen kétes volt, keményen verekedtek a kortesek, és lopták az urnákat, ugyanakkor kétségtelen, a Parasztpárt elhasználódott. Duca és Titulescu viszont okkal félték. Mert közben Cantacuzino tábornok is megjelent a színen: „olyan ember, akit be kell csukni békeidőben, és csak háború idején kell kiengedni” – mondta róla az első világháborús antant misszió vezetője.⁸⁵ Igaz, már öreg volt, de nem változott, és az ilyen még jobban fel tudja tüzelni a fiatalokat – mint azt néhány legionárius idilli helyzetkép felvillantásával majd az erőszakspirál elszabadulásának jellemzésével próbálom érzékeltetni.

Gheorghe (Zizi) Cantacuzino-Grănicerul (1869–1937) fejedelmi sarj. Két ragadványneve is van: Grănicerul = határőr, mert a határmenti harcokban tüntette ki magát, és Zizi, mert katonáinak mindig azt mondogatta: Zi! Zi! = mondd! mondd! Közben ízesen káromkodott, minden második szava női nemiszervhez kapcsolódott. Egyébként a leendő királynét is felcsinálta, a gyermeket pedig árvaházba helyezték el, hacsak még korán nem halálozott el.⁸⁶ Ugyanakkor gáláns volt a nőkkel, aztán ahogy öregedett, egyre jobban unta magát. Unokaöccse Alexandru Cantacuzino hívta el a Zöld Ház építéséhez, előtte pedig Codreanu gondoskodott arról, hogy amikor megjön a vendég, mind értelmiségiek építkezzenek. És amikor megérdeklődte tőlük, hogy mi a foglalkozásuk, a válaszokra – ügyvéd, professzor – egy-egy kedves simogatással és „ösi román káromkodással áldotta meg” az illetőt – hogy az emlékező papot idézzük⁸⁷ – és élete végéig eljegyezte magát a Gárdával. Akiket pedig elküldött az anyjuk p..ba, természetesen nem sértődtek meg. Mert a szólás bajtársias gyengédséget fejezett ki. (És mást is. Vaida Voevod szerint az ókirályságbeli román kompromisszumra hajlik, az erdélyi viszont ragaszkodik elveihez, és ha azt mondja, „menj az ördögbe”, ez végleges szakítás, viszont ha egy ókirályságbeli az anyja „p.-ba” küld valakit, akkor abban van kedvesség, mert ott fogantatása helyén még érik, és még tökéletesebb lesz, ha visszajön, mert rokonszenves és szeretetre méltó.⁸⁸) Mindenesetre a Kapitány, hogy mérsékelje Zizi Cantacuzinót, megparancsolta, hogy két füzetet vezessen, az egyikbe írja be az engedélyezett szólásokat, a másikba a tilosakat, mert néhány legionáriusnak sok volt a jóból, sértette a fülét és lelkét a sok nemiszerv emlegetése. Az öreg katona még házszenteleléskor is megeresztett egyet s mást, amikor a szenteltvíz szertefröccsent, igaz, a szent áhítatból hatalmas röhögésbe tört ki az egész legionárius vezérkar.⁸⁹ De aligha csak Zizi káromkodott, ha kellett és ha nem, és Istent is káromolhatták. Nae Ionescu viszont megtalálta a felmentő formulát, amikor „nemspecialista”-ként „hitet” tett: „az, aki Istent szítja közelebb van a megváltáshoz, mint az, aki Isten tagadásában él, még akkor is ha élete erkölcsileg büntelen. Hiszen az előző átkaival is Őt vallja, míg az utóbbi...”⁹⁰

Zizi Cantacuzino presztízst, pénzt jelentett, és kapcsolatokat. Korábban a Konzervatív Párt maradványából összeállt Vlad Ţepeş Ligával tartott, tömegesen nem hozott híveket, de annál több hasznosítható kapcsolatot, az öreg katonák – akik komoly posztokat foglaltak el, és ami fontos volt, a hadbíróságokban – növekvő rokonszennvel figyelték a Vasgárda tevékenységét. Ennek igazán akkor lett jelentősége, amikor Duca hadat üzent a Vasgárdának, és az felvette a harcot. Zizi Cantacuzino pedig november 29-én megírta Ducának: „Ha így mennek a dolgok, olyan pusztulás jön, amelyben mind ott hagyjuk a bőrünket, Te is, Titulescu is és én is. Inculet [államtitkár] beszéljen gyorsan Codreanuval, hogy néhány órán belül vissza lehessen állítani a rendet az országban.”⁹¹ Cantacuzino levelei és az, ami a sajtóban megjelent jól érzékeltetheti a helyzet drámaiságát.

Nichifor Crainic, aki maga is ideológusi szerepre áhítozott, már idejében bejedit. December 6-án közzétette a Kapitányhoz intézett novemberi levelét, mely szerint a Vasgárda „parancsoló szükségszerűség, nacionalizmusunk ezen ága [...] az első vas-

fegyelmű szervezet”, de „nincs szükség vérontásra”.⁹² Már folyt. December 4-én Nae Ionescu lapja közölte azt a körlevelét, amelyben tucatnyi politikust gyilkosként nevezett meg.⁹³ És mivel a Vasgárda „a szemet szemért” íratlan törvényét követte, ez ítélet volt. Betiltása után meg is indultak a letartóztatások. Codreanu még azon éjszaka – állítólag – a bukaresti rendőrfőnökkel, Gabriel Marinescuval tanácskozott.⁹⁴ (A konzervatív párt vezére írta ezt egyik levelében hónapokkal a fejlemények után. Pletykafolklorának tűni.) Tény, a Kapitány először Zizi Cantacuzinónál rejtetett el. Másnap, december 10-én reggel 6-kor Zizi kiadja a parancsot, amelyet „a Kapitány hagyott meg nekem”: az erdélyi legionáriusok Maniura szavazzanak, az ókiráltságbeliek Gheorghe Brătianura, ahol viszont Averescu jelölteti magát, ott ő reá, de semmiképpen sem Cuzára, mert az a kormány másik arca, a zsidó-francia bankárok nem kérték a Cuza-féle párt feloszlatását. (Ez egyébként hatékony érv volt, hiszen a cuzisták frazeológiája olykor kísértetiesen hasonlított a legionáriusokéra, még jobban hangsúlyozták a zsidók faji jellegét,⁹⁵ nekik is voltak különbségeik, viszont nem támadták a rendszer egészét, nem is gyilkoltak, csak verekedtek, az államhatalommal kerülték a konfliktust, míg a legionáriusok éppen az államhatalommal szálltak szembe, és kapták az első halálos csapásokat. És volt, aki arról is tudott, hogy a király anyagilag támogatta a cuzistákat, persze nem saját vagyonából, egyik kapitalistáját kérte meg, hogy adjon valamit Cuzának.⁹⁶) Cantacuzino pontosan tolmácsolta Codreanunak: „...halottaink összekötnek bennünket és parancsolnak nekünk”.⁹⁷ Ducának pedig még aznap megírta: „...Te is és Titulescu is, azt hiszem [...], aláírtátok a halálos ítéleteket. Kérem Istent, hogy ne kelljen azt tennem, amire lelki felindulásom ingerel, mert ami engem illet, elmegyek a végső áldozatig, akár a 200 ezer legionárius.”⁹⁸ December 11-én kissé visszafogottabban nyilatkozott: „Nálunk, a Vasgárdában, melyet jelenleg én irányítok vasfegyelem van. [...] Egyetlen gondom az, hogy elejét vegyem a vérontásnak. Segíts!” Arra is figyelmeztetett, hogy ők nem ablakokat törnek be, mint a cuzisták.⁹⁹ Annaira nem, hogy egyben megparancsolta a legionáriusoknak, hogy készítsenek „listákat mindazokról a kicsikről és nagyokról, akik minket üldöztek, hogy bosszút álljunk”.¹⁰⁰

December 14-én Nae Ionescu éppen a rivális, Crainic lapjában mondott oda a királynak: Duca „szánalmas eszköze a nemzetellenes ocultá-nak”. Az ocultă az ocult = okkult melléknév nőnemű alakjának (ocultă) főnevesített alakja, amely az értelmező szótárban – mint főnév – nincs benne, titkos erő, tényező, társaságot jelenthet; de ott és akkor mindenképp a király szeretőjét, Elena Lupescut, „a Kisasszonyt” értették alatta, akit a kamarilla fejének tartottak. Ezzel Nae Ionescu a királyt legérzékenyebb pontján sértette meg. December 17-én Codreanu a *Cuvântulban*, Nae Ionescu lapjában nyíltan is hadat üzent, amikor így szólt a legionáriusokhoz: „Ma megadom nektek a jogot, hogy úgy védekezzetek, ahogy jónak látjátok és tudom, tudtok, élve ezzel a feloldozással, és jól fogtok védekezni.”¹⁰¹ December 20-án pedig Nae Ionescu jószolt: Duca eljárása beválna, ha nem hanyagolt volna el valamit: „a létét annak a fiatalságnak, amely nem tudja, mi a félelem. És nem tűri, hogy felpofozzák.”¹⁰² December 24-én Nae Ionescu lapjában Codreanu újabb körlevele jelent meg, és ez megnevezte a vérontásért felelős politikusokat, elsőként Ducát és Titulescut, akik több mint 10 ezer ifjú megkínzásáért is felelősek.¹⁰³ Másnap megnyilatkozott Nae Ionescu is: Heródes lemészárolt 14 ezer kisgyermeket, „de minden reményünk a megváltásból fakad, ezért mindent elfogadunk, még Heródes véres örültségét is – és az ártatlan gyermekek áldozatát. Mert Krisztus megszületett.”¹⁰⁴ Aztán később ki is oktatta néhány hívét – a fő gárdista pap, Dumitrescu-Borşa – meglepetésére: „A kapitány második Isten, aki eljött a román nép megváltására. [...] Ő legyen számotokra a bálvány, a második Krisztus, mindenben vessétek magatokat neki alá.”¹⁰⁵

1933 karácsonya táján a kormány az 1300 letartóztatott vasgárdistát szabadon enged-

te.¹⁰⁶ December 29-én Duca Sinaia-ra ment, hogy beszámoljon a királynak a választások eredményeiről, hazatérőben a pályaudvaron meggyilkolták. Nem lehetett nehéz, mert őrizete korántsem volt megfelelő, egy rutinos, de békeidőkhöz szokott, kiöregedett testőr kísérte. A gyilkosok – Nicolae Constantinescu, Ion Caranica, Doru Belimace – elszántak voltak, elkeseredettek és magabiztosak, mert tudták, belépnek a legionárius mitológiába. Hármójuk nevéből alkotott szó: Nicador, maga is személynévvé vált. Hordozója a Kapitány unokaöccse, aki – bár nagybátyja meghagyta, hogy a családból senki se politizáljon – ma egyik zászlóvivője a magát igaznak tekintő legionárius mozgalomnak.¹⁰⁷ A képeken jól mutat, de sajnos cikkeiben nincs sok új.¹⁰⁸ Igaz, ami új felbukkan, az is régi spekuláció. A Duca-gyilkosság története ma is csak tallózás a régi spekulációk között. A káosz a perrel indult.

1934. január 10-ig 2000 gárdistát tartoztattak le.¹⁰⁹ A Kapitány viszont a gyilkosság után is a per kezdetéig rejtőzködött, miután Zizi Cantacuzinóra bízta a Gárda vezetését. Állítólag maga Lupescu unokahúga rejtegette, valójában csak nagyon rövid ideig tartózkodott nála, mert Codreanu tudomására hozta a rokonságot, és felvette a telefont, hogy értesítse a rokonát, mire Codreanu és társa gyorsan továbbálltak.¹¹⁰ (Crainic arra emlékezett hosszan, hogy Lupescu telefonon kifejezetten meghagyta, hogy jól tartsák a rejtőzködőket, sőt még aztán ő is segítette őket a további rejtőzködésben.¹¹¹ Ne felejtjük, Crainic a vérontáskor megrettent, nem kívánt mártírkodni, látványos bünbánatot gyakorolt, és ilyen példykával legitímálta magatartását, bár nincs kizárva, hogy ő maga is elhitte. Hiszen mielőtt elhatárolta volna magát a Vasgárdától az *Axa* utolsó számában meggyőzően fejtegette, hogy a Vasgárda nem párt, hanem „hit és erős morális fegyelem, amelynek megnyilatkozási formáiban e hitnek a látványa fortyog”.¹¹²) A bujdosó Codreanu február 4-én megalapította a Volt Katonák Legionárius Testületét. Aztán a per első napján március 19-én feladta magát a bíróságon. Utolsó bűntudójával Zăvoianu tábornokkal robogtak be, hogy aztán az első sorban ülhessen a vádlottak padján Zizi generálissal. A per április 5-ig tartott, 53 vádlottal és 809 tanúval.¹¹³ Öt generális alkotta a hadbírószakot.

Hatalmas, jól megszervezett összeesküvés valósága sejlett fel a vádiratban; nemcsak polgárháborúval fenyegető, hanem egyenesen azt célzó összeesküvés. Az *Új Kelet* tudósítójának az ismertetése egyik legjobb korabeli beszámoló, ezért ebből bővebben idézek, és azért is, hogy lássuk, mit tudhatott „a közvélemény” a történetekről. A vádirat félelmetes diagnózis: „ez a per a háború utáni mentalitás pere. Azé a mentalitásé, amelyben munka nélkül próbálnak egyesek magasra jutni, gondolkodás skrupulus nélkül lázadoznak, nem lévén tekintettel az eszközökre, amelyeket igénybe vesznek. Egy intellektuális bűnözési mentalitás ez, amelynek őrzőgő, kegyetlen, lelkiismeretlen volta nem egyeztethető össze a román nép lelkiületével.” A Vasgárda tevékenységét „...az ország érdekei ellen valónak kell tekinteni.” Riasztóként hathatott a paramilitáris szervezet felépítésének és céljainak ismertetése. Sejt [szó szerint fészek], szekció, csoport, század és zászlóalj – ezek az egymásra épülő és jól integrált szervezeti formák. „A sejt öt alaptörvénye:

1. A titoktartás törvénye: Senkinek nem kell tudnia a sejt létezéséről, tagjainak kilétéről, címéről és összejöveteleiről.

2. A nevelés törvénye: Minden sejttag fanatikus kell hogy legyen, mert csak fanatikusok tudnak áldozatokat hozni a haza oltárán.

3. A munka törvénye: Minden légionáriusnak dolgoznia kell a légióért. Új sejteket kell alakítani és keresetének tizennégy százalékát a légiónak áldozniuk.

4. A fegyelem törvénye: A sejt feltétlenül engedelmességgel tartozik a légiónak, amelynek utasításait maradék nélkül tartozik végrehajtani.

5. A kölcsönös segítség törvénye.”

A legfélelmetesebb mozzanat: Codreanu már 1930-ban tervet dolgozott ki a főváros elleni felvonulásra. Ennek megfelelően „a Nagy Napon” rohamzászlóaljak foglalják el a megyei középületeket. Ezt készítették elő propagandájukkal. Besszarábiában a csendőr-őrsvezetők ingyen kapták a Vasgárda lapját, a *Pământul strămoşesc*-et. Ion Zelea Codreanu adjudi beszédében már a bűnre szólított fel: „Ha ott akadt egy huszonéves fiú, akinek nem reszketett a keze, midőn le akarta lőni Dollfusst, nálunk tízezer légionárius lesz, akinek nem fog reszketni a keze.” Ezek után Gheorghe Clime, Codreanu egyik bizalmasa magához hívatta Ion Hodoş, a câmpulungi „Vasgárda” című lap szerkesztőjét, és közölte vele, hogy felsőbb utasításra löje le Ducát, a legionáriusok megvédik, de mondja azt, hogy saját elhatározásából tette, Hodoş megtagadta a parancsot, mire Clime lelövéléssel fenyegette, ha mindezt elmondja. Amikor a kormány elhatározta a Vasgárda feloszlátását, ezt megtudva, Codreanu december 9-ről 10-re való éjszaka Cantacuzinónál húzta meg magát, átadta neki a parancsnokságot, és ekkor határozták el Duca megölését, Cantacuzino átvette a vezetést, és két levelet írt Ducának: „Drága Iancu, maga és Titulescu úr mindketten aláírták a szervezet feloszlátásával halálos ítéletüket. Kérem az Istent, hogy ne kelljen megcsinálnom mindazt, ami a lelkemben forr, de ami engem illet, kész vagyok a legvégső áldozatra is és velem együtt 200 000 legionárius.” Majd a második levélben: „Amennyiben a fentieket nem teljesítenék, úgy tekintsenek engem ártatlannak azokban a rendkívül súlyos következményekkel járó intézkedésekben, amelyeket kénytelen leszek foganatosítani. Ön nagyon jól tudja, hogy én nem szoktam dicsekedni, hogy adjam a retteneteket, és amit mondok meg is csinálom.” A további bizonyítékok közé tartozott Codreanunak egy olyan nyilatkozata, amely Duca és Titulescu, valamint Inculeţ és Iamandi államtitkárok ellen irányult. Emellett találtak egy olyan Codreanu-levelet a bukaresti rendőrfőnököknek címezve, amelyben audienciát kért a királytól, fenyegetően jelezve, hogy „amennyiben szerdáig nem kapok audienciát, nem felelek semmiért.” Még baljósabb volt az a levél, amelyet december 26-án Cantacuzino írt Codreanunak, amelyben elégtételt követelt a választások megsemmisítése és a letartóztatások miatt, hozzátéve: „Ha mindezt nem tudnók elérni, úgy csak egy dolog marad hátra: a kormány megbuktatására. Véleményem szerint a szervezet abban a helyzetben van, hogy már most alakíthat egy legionárius kormányt. Az első lépés a kormány erőszakos megdöntése és a törvényhozó testületek feloszlátása. A légiót Bukarestbe koncentrálnuk, és követeljük a hatalmat.” Egyben Cantacuzino mellékelte a majdani kormánytagok listáját. Közben Dumitrescu-Borşa megszervezte a halálcsapatokat, a gyilkosok Cantacuzinónál is megfordultak, és december 26-án találkoztak Codreanuvál. Virgil Ionescu pedig már december 30-i vallomásában „kijelenti, hogy Duca meggyilkolását Corneliu Codreanu tudtával, Cantacuzino tábornok házában határozták el”. Összegezve – a vádirat szerint – a vasgárdisták polgárháborút akartak kirobbantani.¹¹⁴

Mindez félelmetesen hangzott, csakhogy a két vasgárdista tanú és vádlott, Hodoş és Virgil Ionescu visszavonta a vallomását, arra hivatkozva, hogy azt erőszakkal csikarták ki, és bár a hatóságok ezt tagadták, a korabeli valóság ismeretében, valószínűleg ez utóbbiak hazudtak. Annál is inkább, mert a törvénytörő orvos szerint Virgil Ionescu arca úgy fel volt dagadva, hogy alig tudott beszélni.¹¹⁵ (Ionescu korábban jó kapcsolatot ápolt Károlylyal, és elképzelhető, hogy visszavont vallomása az alapja annak, hogy Lupescu bésúgójának tartják számon.)¹¹⁶ Félelmetesnek tűnnek az erőszak légkörét árasztó újságcikkek, amelyek hatását maguk a gyilkosok is elismerték, de a Katonai Igazságszolgáltatás Igazgatósága még a per előtt arról referált, hogy az inkriminált cikkekből nem szólítanak fel konkrét cselekedetre.¹¹⁷ Viszont a kulisszák mögött dúlt a harc azok között, akik a Vasgárdát végleg fel akarták számolni, mint Victor Iamandi, belügyi államtitkár¹¹⁸ és azok között, akik még politikai játszmáikban használni akarták.

A per természetesen izzó hangulatban zajlott le. Még a Vasgárdából a per folyamán kihátráló Crainic emlékezetében is izzott, és ott és akkor ő is izzadhatott, mert „maguk a színajai gyilkosok is elismerték, hogy a két lap cikkei is befolyásolják őket elhatározásukban”, és az egyik lap éppen az övé volt, a másik Nae Ionescué.¹¹⁹ „Minden vádlott – emlékezett Crainic – [az ő kivételével] az ifjúság tűzével adta elő a credóját. A terem vibrált. Maga a hidbírótság is felforrósodott. A három gyilkos, akik valóságos szónokként beszéltek, csak saját kezdeményezésüknek vallották a tettet, felsorolták a kormány igaztalan erőszakos lépéseit, a büntetést azzal igazolták, hogy Duca elárulta a románizmust, és egyforma büntetést kértek magukra, noha csak egy lőtt.” Ez hatott a haditanácsra, tagjait Zizi Cantacuzino, aki elemében volt, tegezte. Korábbi hőstetteit ecsetelte, majd öregkori magányát, amelyet a fiai, a legionáriusok megédesítettek. „Megrázó keveréke volt ez a pátosznak, a naivitásnak és a görög ravaszságnak, mindez azért, hogy fedezze a Kapitányt.”¹²⁰ Át is ölelte Codreanút, és így kiáltott fel: „Ez az én fiam! Ne vegyétek el! Ha el akarjátok ítélni, ítéljetek el engem, hiszen én figyelmeztettem Ducát, hogy [...] a fejeddel játszol.”¹²¹ Hatott a higgadtabb mentetgetőzés is, amelyet ügyesen összekapcsolt a Vasgárda programjának jelzésével. Mert ő „... lebeszélte volna Constantinescuékát a merényletről, ha megkérdezték volna. Éppen Ducára hibáztak rá, aki egyike volt a kevés tisztességes és derék embernek ebben az országban.” És „...ha neki módjában lett volna a merénylet előtt Duca miniszterelnökkel találkoznia, el lehetett volna kerülni a drámát.” Egyébként a cuzisták verik a zsidókat, nem ők, a gárdisták. „Nekünk magasabb törekvéseink vannak, s három dolgot akarunk szétrombolni: az összes politikai pártokat, a szabadkőművességet és Genfet.” Leveleiben túlzott, célja ijesztgetés volt. „Egyébként jól ismerve a Vasgárda akkori hangulatát, igyekeztem elkerülni a vérontást.”¹²² Crainic jól emlékezett, sőt olyasmikre is, amiket a korabeli sajtótudósításokban nem találunk meg, de valószínűleg elhangzott. Mert például az alaposan tájékoztató *Új Kelet* is csak ennyit mond el a vallomásból: „Megundorodott a politikai pártoktól, azért lépett be a Vasgárdába, melynek programja az ő eszmei világát is magában foglalja. Amikor egyik levelében a kormány eltávolításáról tett említést, akkor távolról se jutott eszébe más, mint-hogy ez az ország akarásával és a király hozzájárulásával történt. Fogalma sem volt összeesküvésről, ettől a mentalitása teljesen távol áll. Ha hozzá jöttek volna Constantinescu és társai, úgy lebeszélte volna őket gyilkos szándékukról, hiszen Duca jó barátja volt. Azt a levelet, amelyet a vád fenyegetésnek fog fel, szintén csak az iránta való szeretett diktálta.”¹²³

Codreanu is elemében volt. Hitet tett ő is: „Amíg a háború előtti román ifjúságnak a nemzet egysége volt az eszménye, a háború utáni ifjúságnak az lett a célkitűzése, hogy erkölcsössé tegye, megtisztítsa Nagyrománia közéletét.” Cantacuzino hozzá írt leveleiben „azt javasolja nekem, hogy vegyük át a hatalmat, kormánylistát is összeállított már, amely szerint magának három tárcát tartott fenn. Uică tábornoknak s nekem és másoknak pedig egyet-egyet.” Összeesküvésről pedig szó sem lehetett, nincsenek fegyvereik.¹²⁴ Pontosabb tudósítás szerint Codreanu még azt is elmondta, hogy „Cantacuzino a körülmények kényszere folytán átvette szervezetének a vezetését, amikor ő a letartóztatás elől rejtőzött, a tábornok egyike volt a Vasgárda legfiatalabb tagjainak, aki még nem ismerte eléggé a kitűzött célokat, és különösen nem a vezetők terveit. Kormányalakításról beszél ebben a levélben, holott közöttük ilyesmiről sohasem volt szó. Ha bennünket bűnösöknek találnak – folytatta Codreanu – ítéljenek el, de Cantacuzino tábornok teljesen ártatlan még a Vasgárda munkájában is.”¹²⁵ Ami pedig azt illeti, hogy 1930-ban „menetet tervezett a főváros ellen olasz mintára”, azzal kapcsolatban Codreanu kifejtette, hogy a Vaida Voevoddal egyeztetett besszarábiai menetről volt szó, sőt: „Öt évvel ezelőtt, 1929-ben, Vajda akkori belügyminiszter magához hivatott s négy óra hosszat tárgyalt velem. A megbeszélés eredményeképpen meghatalmazott, hogy foglalkozzunk behatóan a kommunizmus kérdéseivel. Az ő egyenes

felszólítására menetet szerveztünk meg a kommunista Besszarábia ellen, két nappal azonban a mars időpontja előtt Vajda újból magához hivatott, s lefújta a dolgot, tekintettel a sajtó egy részének lármájára és tiltakozására.”¹²⁶ Codreanu nem tagadta, hogy valóban királyi kihallgatást akart, aztán Cantacuzinónál bújt el, innen adta ki napiparancsát, „amely a Vasgárda tagjai számára felfüggeszti az erőszak tilalmát, és megadja nekik a jogot, hogy védekezzenek, ahogyan tudnak”. Viszont arról a levélről nem tud, amelyben a miniszterek és államtitkárok elleni erőszakról van szó, „a gyilkosok sohasem voltak nála”. A kérdésre: „Ha önre esett volna a sors, vállalta volna a feladatot?” A válasz: „Nem! Én az erőszakot nem helyeslem.”¹²⁷ Ez aligha hangzott túl meggyőzően, bár valóban tanulhatott a múltból, mert láthatta, abból, ha ő maga követ el erőszakos tettet, abból további tőkét nem kovácsolhat, ugyanakkor a Vasgárda története most és a továbbiakban is azt példázta, hogy az erőszakot nem lehetett megfékezni, sőt az erőszak a szervezet belső kohézióját pedig kifejezetten erősítette. Ezért neki, mint a Kapitánynak óvatosan kell bánni az erőszak-kultusszal, az erőszakra való felhívással, és adott esetben az erőszak kivitelezőivel. Látni fogjuk, hogy ez egyre komolyabb problémát jelentett, annál is inkább, mert fel kellett oldani az ellentmondást a gyakorlat és Krisztus tanítása között. De magában a perben – érdekes módon – a Vasgárda gyakorlata és a vallás parancsai közötti ellentmondások nem kerültek előtérbe, talán azért sem, mert a hivatalos politika is mélyen erkölcsstelen volt. A miniszterelnök meggyilkolása után a rendőrök Codreanu egyik bizalmasát, Sterie Ciumentit valósággal megskalpolták, mielőtt lelőtték volna. Viszont a per egyre mulatságosabbnak és komolytalanabbnak tűnt. „Lassan fellebben a fátyol a Vasgárda mozgalom misztériumáról. Ma már az az érzése az embernek, hogy nem is volt olyan veszedelmes ez a komplot, és hogy a vezérek legalábbis túloznak, amikor arról beszélnek, hogy 200 000 hívő állott a hátuk mögött.” Aztán már a halálcsapatok sem tűntek fel olyan veszedelmes színekben, mert Dumitrescu-Borşa kifejtette, hogy önvédelemre szerveződtek, és saját életüket készek feláldozni, nem pedig mások életére törnek. A három gyilkos úgy jelent meg, mint három fanatizált gyermek, és az öreg Cantacuzino „pedig már ismét gyermek”.¹²⁸ Szórakoztató gyermek, mert amikor Crainic azzal határolta el magát a Vasgárdától, hogy kijelentette: „Három intellektuel ül a vádlottak padján [...]. Én, Polihroniade és Simunescu.” Akkor Cantacuzino azzal a megjegyzésével keltett nagy derűtséget, hogy „Szóval mi, a többiek hülyék vagyunk.”¹²⁹

Valójában ilyesmi csak a Kapitány papájáról és egy-két tanúról mondható el. Ion Zelea Codreanu a per elején Wallace-nak „A világító kulcs” című regényében mélyült el,¹³⁰ aztán amikor sorra került, magyarázkodása csak kínos benyomást kelthetett, főleg az, amikor arról beszélt, hogy Istentől kérte a bűnösök megbüntetését, ezért fekete börtöt is tartott, és aztán „Isten meg is hallgatta könyörgését”. (Ducát megölték.) Ezért az antikeresztény megnyilvánulás miatt a bíró rendre is utasította, ő pedig exkuzálhatta magát a miszticizmusával.¹³¹ (Márpedig ez a miszticizmus annyiban valóban hiteles volt, hogy a börtönben reggel, délben és este is elvárta, hogy valamennyien együtt imádkozzanak, miközben több kg gyertyát elégetett, és a napi 6 órai ájtatosság sok volt Dumitrescu-Borşának is, utólag is sokallta, szölt is a Kapitánynak, így aztán csak háromszor félórát kellett imádkozni.)¹³² Az pedig már a titkosrendőrség számára volt kínos, hogy M. Stelescu, a Vasgárda egyik alvezére arról beszélt, hogy 200 ezer lej és havi 10 ezer lej fizetést ajánlottak neki, ha elárulja Codreanu lakhelyét, és lehazugozta a rendőrparancsnokot, aki tagadta, hogy feleségét éjszaka bevették volna kihallgatásra.¹³³ Hiteltelennek tűnt az a tanú is, akinél Codreanu hosszú ideig meghúzta magát, és látta volna, amint a merénylőkkel tanácskoznak, aztán először nem emlékezett, hogy Codreanunál volt petárda, majd eszébe jutott, hogy mégis látta a petárdákat.¹³⁴ (A petárda azért fontos, mert az egyik merénylő a színajai pályaudvaron éppen petárdák robbantásával keltette azt a zürzavart, amelyben a másik lelőtte a

miniszterelnököt.) A tanúnak Codreanu házat ígért, ha hatalomra kerül a Vasgárda, de úgy tűnik, a hatóságok is fizettek, mégis, a vádlottak kérdéseire nem tudott válaszolni.

Aztán a védelem felvonultatta a tekintélyes politikusokat, és ők lettek a nagyágyúk. Megkérdezték Nae Ionescut, hogy képesnek tartja-e Codreanut a Duca elleni merénylet megtervezésére. Mire a válasz: „Erre a kérdésre nem tudok válaszolni, még magamat illetőleg sem tudnék felelni. Kijelenti ezután, hogy nem volt tagja a Vasgárdának, fiainak sem tanácsolná, hogy ilyen szervezet tagjai legyenek.”¹³⁵ (Ravasz válasz. Amikor egyik vasgárdista-gyanús „barátomat” megkérdeztem, hogy tagja-e a szervezetnek, Naét idézte: „Nem vagyok méltó, hogy belépjek a szentek társaságába.”) Egyébként, amit az újság nem közölt az az, hogy Ionescu magasztalta a mozgalmat, nevelő céljai miatt: „nem ismerek erősebb nevelő eszközt erősebb nevelő módszerrel”.¹³⁶ A „nagyágyúk” pontosan mellé lóttak, mégis célba találtak, mert a vádlottak mellett keltettek hangulatot. Abban semmi csodálni való nem lehetett, hogy Goga egyenesen Moța mellett nyilatkozott, akit konkrétan nem is nagyon lehetett vádolni, csak hangulatkeltéssel.¹³⁷ Komolyabb hatást keltett Maniu vallomása. Szerinte a Vasgárda feloszlata felesleges és törvénytelen volt.¹³⁸ Amikor megkérdezték, hogy nem kellene az államnak nagyobb megértést tanúsítania a külföldről hazatért románok iránt, mint Caranica is, akkor „De igen – hangzott a válasz. Megjegyzem azonban, hogy a törvényt nem szabad semmi esetre sem megszegni.” Maniu dicsérte Moța apját, a lelkeszt, jelezve, hogy fiáról nincsenek információi. Armand Călinescu, a Vasgárda esküdt ellensége és majdani áldozata, egykori parasztpárti államtitkár is óvatos volt, arról beszélt, hogy a Vasgárda az államrend felforgatására tör, a Socor elleni merénylet után gondoltak a feloszlására is, de remélték, hogy ez csak izolált eset. Mihail Manoilescu, korábban még a király egyik bizalmasa a Vasgárda feloszlátását nem tartotta „opportunistának”, ugyanakkor a szervezet céljait „nem helyesli”.¹³⁹ Így nyilatkozott Gheorghe Brătianu is, a feloszlátás nem volt opportunus. Averescu tábornok katonásan volt egyenes: nem létező törvény alapján hirdettek ostromállapotot, viszont a Vasgárdáról kitérően nyilatkozott, Cantacuzinót nem tartja képesnek összeesküvésre. Argetoianu is kitérőleg nyilatkozott arra a kérdésre, hogy a Vasgárdát az államrend felbontására alakult szervezetnek tartja-e vagy sem. Nem tagadta, hogy viszonyuk feszült, „nem tudja, miért haragudtak rá,” ugyanakkor kiderült, hogy tudja, mert nem tagadta, hogy belügyministersége alatt csak a randalírozó diákok ellen foganatosított intézkedést, mert a diákoknak nincs mit keresniük a politikában. A feloszlátás törvénytelen volt, de nem tudja, hogy opportunus volt-e vagy sem. És közben izgalmas fordulatnak ígérkezett, hogy az egyik tanú, Toader Ioraș, aki együtt ült a fogarasi börtönben Constantinescuval, részt vállalt a merényletben: „Mi négyen elhatároztuk, hogy megöljük Ducát. A merénylet elkövetését Constantinescu javasolta.” De arra, hogy miért nem ő követte el a merényletet, nem tudott kielégítő választ adni, mire az ügyész kitért: így akarják Codreanuról elterelni a vádat. De Codreanu sem maradt adós: „Elrendezett dolog volt ez a vallomás, én pedig nem akarok hamis tanúkat.”¹⁴⁰ (A tanú később is tagadta, hogy hamisan tanúskodott volna, nem akart lemondani a részvétel dicsőségéről,¹⁴¹ de az nem derült ki, hogy végül is miért nem volt ott Sinaián, amikor kellett volna.¹⁴²) Codreanu viszont ezek után még inkább nyeregben érezhette magát, és az egészet megkoronázta Vaida Voevod vallomása: „Én magam is fiatal koromban zavargó és forradalmi voltam. Ezért, amikor a Mihály arkangyal mozgalom, később a vasgárda felütötte a fejét, nem rémültem meg, hanem elhatároztam, hogy társítom ezt a mozgalmat ahhoz a munkához, mellyel véget akartam vetni a felforgató szélsőséges elemek agitációjának. Ezt abból a meggyőződésből tettem, hogy a hazafias fiatalság csak tévedésből működhet közre az állam rendjének szabotálásában. Ettől az elgondolástól vezetve előbb indirekt, majd direkt módon közeledést kerestem Corneliu Zelea Codreanuhoz, és csak gratulálhatok magamnak azért a támogató-

sért, amelyet ő nyújtott nekem a kommunizmus elfojtásáért.” Egyébként azt akarta, hagyjanak fel a negatív antiszemita propagandával, forduljanak a kommunizmus ellen. Ezért is „a Vasgárda szellemi vezérének tekinti magát, sőt, még ennél is többnek, a Vasgárda keresztapjának. Ezért az én helyem nem is a tanúk, hanem a vádlottak között van.” Egyetért a Vasgárda első kiáltványával. Az erőszakos cselekedeteket a gárdisták fiatalságával magyarázza. „Sajnálja Duca meggyilkolását, akiben az országnak egy világosfejű elméje veszett el, és ami megingatta a politikai erők egyensúlyát az országban, és ez is árt az országnak. Megjegyezte Vaida, hogy a Șiancu merénylet [Șiancu lőtte le Tischler Mórt azon a címen, hogy a „zsidó” elveszi a mőcök erdeit] glorifikálói, akik kellő időben beléptek a liberális pártba, szabadon járhatnak, míg a vasgárdisták a vádlottak padján ülhetnek.”¹⁴³ Azt persze elhallgatta, hogy Nae Ionescu – carlista – lapját és propagandáját titkon finanszírozta, igaz még 1928–29-ben,¹⁴⁴ mert ő is arra számított, hogy Károly visszatér, és ezzel véget lehet vetni a régenstanács uralma alatti anarchiának. Vaida Voevod nyílt kiállásával válaszolt Iamandi parlamenti megnyilatkozására is, amely szerint a „Duca elleni merénylet távolabbi értelemben vett szerzői, akikre felelősség is hárul, elsősorban Tilea volt alminiszter, másodsorban Vaida volt miniszterelnök.”¹⁴⁵ (Victor Tilea egyébként Vaidának volt az „adjutánsa”, mellesleg Lupescu informátora, aki aztán igyekezett a királyi szerető halálos ellenségeit Maniut¹⁴⁶ és Titulescut diszkreditálni.¹⁴⁷)

A per folyamán a gyilkosok egyre inkább megdicsőültek. Nicolae Constantinescu is, akit a sajtó Lombroso-típusnak mutatott be, (Horia Sima szerint a Kereskedelmi Akadémia kiváló hallgatója¹⁴⁸) tűnt a legagresszívebbnek. Korábban 16 munkanélküli csavargó társaságában bejárta Fogarast „mindenütt lázadásra szítva”, Vadban a községi előljárók betiltották az uszítást, mire revolverrel megsebezte a bírót és a jegyzőt, elfoglalta a községzházát, és csak akkor vonult ki az épületből, amikor egy csendőrszázadot vezényeltek ki. Bebörtönözték, a börtönben felvágta egy ütőerét, és fenyegető leveleket írt vérbe mártott tollal különböző vezetőpolitikusoknak, ezeket a leveleket a börtönigazgatóság elkobozta. A merénylet előtt néhány nappal szabadult.¹⁴⁹ Aztán azt vallotta, hogy már fogarasi börtönben határozta el, hogy megöli Ducát, még karácsony előtt akarták lelőni, de kocsija túl gyorsan fordult be. Természetesen nem bánja tettét: „ítéljenek el, bármilyen súlyosan, de csak hármunkat”.¹⁵⁰ Mert büszkén vallotta: „... Duca a haza, a román és a király ellensége, és csak úgy segíthetek az országon, ha megölöm...” Caranica bár sokat izgett-mozgott, szerényebb volt, nem adott interjút a *Le Journal* tudósítójának, mert zsidónak nézte: „Tehát a francia zsidók ellenőrt küldtek, hogy lássák, vajon Duca becsületesen eleget tett-e a parancsnak – vonják le a végső konklúziót a vádlottak.”¹⁵¹ Egyébként azt még a gyilkosság utáni kihallgatáskor is büszkén vallotta Constantinescu, hogy január 1-je volt a merénylet határnap, ha nem tudták volna elkövetni, akkor öngyilkosságot hajtottak volna végre, és jellegzetes – a Vasgárda történetében még feltűnő – fordulattal jelezte: „nem a miniszterelnököt akarták meggyilkolni, akit őszintén sajnál, hanem a vezető politikust, aki tetteiben eltávolodott a liberális párt tradícióitól”.¹⁵²

Végül csak ezt a három gyilkost ítélték el, életfogytiglani kényszermunkára, a többi-eket mind felmentették. „Ritka tény a világ országai igazságszolgáltatásainak évkönyveiben” – írta Horia Sima, aki 1938-ban Codreanu örökébe lépett, és aztán megírta a Mozgalom történetét.¹⁵³ És hiteles az a megállapítása is, hogy „a Légio a győzelem babékoszorújával jött ki a börtönből”.¹⁵⁴

És maradt a kérdés: ki ölte meg Ducát? A három gyilkos ugyanis csak végrehajtó volt. Ki rendelte el a gyilkosságot? A szálak csak két ember kezében futhattak össze. Ezek Codreanu és Károly király. De nekik mért lett volna érdekük? Érdekükben még állhatott, de túl kockázatos vállalkozásnak ígérkezett egy ilyen gyilkosság. Bármelyikük, ha parancsot adott volna

ilyesmire, és kiderül, akkor veszített. Fenyegetőzni viszont lehetett. Codreanu nyílt levele a Vasgárda betiltása után burkolt vagy nem is burkolt felhívás volt, ugyanakkor a gárdisták hangulatát is tükrözte: „Megnyugtatom Ducát, hogy legalább tízezer olyan kéz van ebben az országban, amely nem fog reszketni, ha valaki is hozzá merne nyúlni a Vasgárdához.”¹⁵⁵ Azon sem kell meglepődni, hogy mint az egyik tanú vallotta, „folyton hangoztatta, hogy el kell tenni láb alól mindazokat, akik a Vasgárda elleni terrort elrendelték”, és „azt is gyakran mondta, hogy vérözönt akar, mert csak ezen át érheti el célját”. Amikor Ducáról és Titulescuról esett szó „azt hangoztatta, hogy el kell pusztítani őket”.¹⁵⁶ Másképpen fordítva: „azt mondta Codreanu, hogy ezeket a politikusokat el kellene már egyszer söpörni a föld színéről.”¹⁵⁷ Egyébként miért ne mondott volna ilyesmit? A kor politikusai is így beszéltek egymásról, ha sorskérdésekről volt szó. Az erőszak nyelvén beszéltek, és ez nyilván hatott. Viszont ugyanez a Codreanu jól látta a helyzetet és a csapdát, és nagyon is valószerű az, amit Codreanu mondott egyik ismerősének: „Csak én tudom, hogy feloszlatásunk a királynak tulajdonítható. Ezért nevezte ki Ducát. Csodálatos számítás, mert tudta, hogy Ducát megölöm, ha feloszlatnak minket [...]. Ilyen módon a király két olyan embertől szabadul meg, akik tervei útjában álltak.”¹⁵⁸ Hogy ez valóban megfordult – és miként – a király fejében, azt csak a naplójából tudhatnánk meg, ha ezekben az években is vezette volna, de óvatosabb volt, felfüggesztette a naplórírást. Igaz, miért hihetnének a naplójának? Nem véletlenül nevezte sok kortárs Hazug Karcsinak (Cărluță Mincinosul). Hazudozás nélkül nehéz is lett volna túlélni; hazugság és álnokság az élet sója. Duca még nem is tudta, hogy a király miniszterelnököknek jelöli, amikor a király ezt már elhatározta.¹⁵⁹

Ma is olykor teljes bizonyossággal állapítják meg, hogy a királynak jelentettek a merénylet előkészületeiről, de ő kifejezetten megparancsolta, hogy bármit is tegyenek.¹⁶⁰ Nem valószínű, viszont kétségtelen csúnyán viselkedett. A halottat a kastélyba vitték fel, de ő sem akkor, sem a temetésen nem adta meg a végtisztességet. Duca iránti személyes ellenszenvén nem tudott úrrá lenni. Alapvetően ez a kölcsönös antipátia a királyi cinkoságra vonatkozó feltételezések alapja. Duca felesége sem tudott konkrétumot mondani, amikor később arra emlékezett, hogy Károlytól sem állt távol a merénylet.¹⁶¹ Viszont Eugen Cristescu, a Siguranță egyik főembere, azt mondta Armand Călinescunak, hogy Duca tudott a Vasgárda gyilkos szándékairól, a merénylőről is, de az alárendelt szervek nem voltak elég éberek, és maga Duca is áthágta az előírásokat. A merényletet Zizi házában tervezték ki, ezt maga Cristescu derítette ki, aki házkutatást és letartóztatást is javasolt, Duca viszont ellenállt, mert el akarta kerülni a botrányt. Codreanut pedig a király titkára és egyben Lupescu kegyence, Puiu Dumitrescu figyelmeztette, hogy rejtőzzék el.¹⁶² A titkár apja, csendőrtábornok, ugyancsak titkon pártfogolta a Vasgárdát.

Okkal reszketett tehát a félelemtől a király, a kamarillája és a kormány jó néhány tagja. Igaz, a királynak kevesebb oka volt, mert a gárdisták azt hírelték, hogy ők azok ellen harcolnak, akik meghamisítják a királyi akaratot.¹⁶³ Viszont, miután a Liberális Párt fölényesen győzött a választásokon, Károly mindenkit megbotránkozató meglepetéssel állt elő. A fiatal – rugalmas, pragmatikus ellenfelek által becselennék és tehetségtelennek tartott – liberálisok közül nevezett ki miniszterelnököt, Gheorghe Tătărescut. Ez már Titulescunak sok volt, aki szintén reszketett a félelemtől, de most keményen lépett fel. A Daily Telegraph (1934. január 26.) szerint követelte a királytól, hogy eressze szélnek a kamarillát, és Lupescut. A király a két Dumitrescut eltávolította.¹⁶⁴ (Igaz, Puiu főleg akkor hívta ki maga ellen a sorsot, amikor felszedett egy nőt, akit Lupescu nem nézett jó szemmel.¹⁶⁵) A király – Titulescu követelésére – beleegyezett Nae Ionescunak, mint felbujtónak a letartóztatásába is,¹⁶⁶ holott, láttuk, még ő is adta alá a lovat. Călinescu szerint csak a királyi személyi titkár, a rendőrfőnök és három generális eltávolítását kérte.¹⁶⁷ Annál na-

gyobb diplomata volt, hogy engedjen Károly durva parancsának, hogy azonnal lépjen be a kormányba, és miután a király elnézést kért, némi alkudozás után belépett, igaz, úgy vélte, hogy Tătărescu „nem képvisel semmit”, meg is fog bukni.¹⁶⁸ Valójában 1920 után csak a nagy Ionel Brătianu és Tătărescu kormánya tudta kitölteni a négyéves időszakot. Pedig nem jó csillagzat alatt született ez a kormány. Tătărescu hét évvel korábban belügyi államtitkár-helyettesként írta alá azt a rendeletet, amely megparancsolta, hogy ha Károly visszatér az országba, fegyvert is használhatnak. Károly szerint Duca adta a parancsot az aláírásra, mert az aláíráshoz nem volt bátorsága.¹⁶⁹

Alighogy hatalomra került Tătărescu, ki is fakadt Călinescunak: „A legutolsó ország vagyunk, ahol a politika így falja fel önmagát. Ezért erősödtek meg az anarchista tendenciák.” Ezért meg akart egyezni a Parasztpárttal, egyben szemére hányva, hogy „bátorítottátok és finanszíroztátok a gárdát és Nae Ionescut”. Călinescu válasza is érdekes: megígérte, hogy jelenti a mondottakat, azt is elfogadta, hogy a liberálisoknak kellett hatalomra kerülnie, de sokallta a választási erőszakot, és Duca halála fölötti sajnálkozását azzal toldotta meg, amit a parasztek beszélnek: „jó ember volt Duca, kár érte, mint emberért, de azért sok a verésért és kínzásért, amit elszenvedtünk, a liberálisok fejének halála Isten büntetése volt”. Călinescu egyébként megvédte egykori parasztpárti kormánya politikáját, amikor felhívta beszélgető társa figyelmét a különböző gárdaellenes intézkedésekre, és arra, hogy a bíróságok viszont nem működtek együtt.¹⁷⁰ Azt persze elhallgatta, amiről tudhatott, és pedig arról, hogy egykori miniszterelnöke, Vaida Voevod úgy járt el, ahogy Tătărescu mondotta. Vaida viszont később arra szólította fel Călinescut, hogy tisztázzák magukat az ilyen vádak alól, de vállalva a szolidaritást a nemzeti eszmével.¹⁷¹ Az új miniszterelnök ott folytatta, ahol iménti tanácsadója, ha nem is volt olyan adakozó, és kerülte a találkozást a Kapitánnyal. Viszont ezen folytonosság okán is írhatta – 1934 szeptemberében – naplójába Eugen Gafencu, parasztpárti politikus, majd a királyi diktatúra kormányának külügyminisztere, hogy „a Vasgárda nyugodtan fejlődik nagyon felülről jövő titokzatos szimpátiáktól védve. Hivatalos felforgató mozgalom – öfelsége összeesküvése.”¹⁷² Ezt igazolta a Duca-gyilkosok pere is. Holott Tătărescu magához hívatta Călinescut, és megnyugtatta: „Ne aggódjon. Minden óvintézkedést megtettem.”¹⁷³ Igaz, már néhány hónappal korábban Argetoianunak tudtára adta, hogy a Vasgárdával való feszült viszonyt is oldani akarja.¹⁷⁴ Egyébként, szinte mindegy, mit akart, a hadbíróóság önálló hatalmi ág volt, még az önálló igazságszolgáltatáson belül is. Argetoianunak fel is tűnt, hogy a hadbíróóság „látható rokonszenvvel” viselkedett a vádlottak iránt, Zizi Cantacuzino pedig különleges elbánásban részesült.¹⁷⁵ Második gyermekkorát élve, valósággal megfiatalodott a fogságban, jól szórakozott, és szórakoztatott, ha kellett, az utca népét is. Amikor például az utcán átkísérték őt, Codreanut és ennek az apját a katonai kórház fürdőjébe, jövet az odagyülő tömegeből újságírókat megkérte, közöljék a miniszterelnökkel, hogy jöhet megcsókolni a s...t.¹⁷⁶

A királynak volt annyi taktikai érzéke, hogy az örömet nem akarta elrontani. Inkább a Vasgárda manipulálásán törte a fejét. Csak úgy, véletlenül, ahogy „véletlenül” szokták a letapogató kérdéseket feltenni, megkérdezte az egyik minisztert, Constantin Xenit, hogy ismeri a Vasgárda programját, majd aztán ő maga „helyeslően sorolt fel néhány pontot, mint a pártok, a parlament felszámolását stb. és azt mondta, hogy Codreanu csodálatos szervező szellemmel bír. Xeni zaklatottan távozott.”¹⁷⁷ 16 évvel a per után – Petre Pandrea, sok pletyka tudója szerint – a katonai ügyész „kategorikusan” kijelentette, hogy Károly király rendelte el a gyilkosságot, méghozzá Nae Ionescun keresztül bűjtött fel a gyilkosságra, ez pedig tanítványát, Belimacét bűjtötte fel. Az ügyész érvei: Ionescut gyorsan szabad lábra helyezték, cikkeiben gyilkosságra hívott, a gyilkosság előestéjén a három merénylővel vacsorázott.¹⁷⁸

Állítólag Zizi Cantacuzino halálos ágyán azt mondta Ion Antonescunak, a majdani diktátornak, hogy ő maga parancsolta meg Duca megöletését – Codreanu ellenkezése dacára.¹⁷⁹ És ebben is lehet valami, mert miután betiltották a Vasgárdát, Zizi mint újdonsült parancsnok felszólította Dumitrescu-Borşát, hogy vegye fel a kapcsolatot a három majdani merénylővel. Ez meg is történt, éppen falatoztak és borozgattak, és közölték a merénylet tervét, de a pap nem vette komolyan, olyan vidorak voltak, de azért megmondta nekik, hogy ilyesmit ne tegyenek, mire ők nevetve közölték, hogy csak tréfáltak.¹⁸⁰ Persze Dumitrescu-Borşa a per folyamán ezt nem mesélte el, csak jóval később árulta el emlékirataiban. Mégis, ami Cantacuzino végső vallomását illeti, akár még halálos ágyán is hazudhatott, azért, hogy mentse az ő „fiát”, akivel érzelmileg úgy összeforrt, és mentse a Mozgalmat. Ennél még fantasztikusabb pletyka az, amelyet Şerban Milcoveanu a bukaresti rendőrfőnök jobb kezétől hallott, akivel a jilvai börtönben egy ágyon kellett megosztoznuk. Eszerint a rendőrfőnök hírt kapott arról, hogy a három merénylő már úton van Sinaia felé, és ezt közölte a királlyal, aki viszont megtiltotta, hogy a titkosrendőrség főnökét értesítse, azt, aki megállíthatta volna a vonatot.¹⁸¹

A leghitelesebb pletyka az, amit Moruzi tábornok Argetoianunak adott tovább. Eszerint amikor a kormány látta, hogy a bírák és az ügyész a Vasgárda felé hajlik, Uică tábornokot bízta meg, hogy szedje rendbe a dolgokat. Titulescu ugyanis lemondással fenyegette meg Tătărescut, továbbá „Angliával és Franciaországgal és a Népszövetséggel, ha Codreanu és társait felmentik”. Uică pedig Ignat tábornoknak szöjt, aki viszont azzal vágott vissza, hogy lelkiismeretük szerint hoznak majd ítéletet, eddig Codreanu és társait nem látják bűnösnek. Másnap Uică arra figyelmeztette Ignatot, hogy a király parancsolta a vádlottak elítélését. Mire Ignat Moruzihoz fordult, aki a királyhoz ment, ez pedig zavarba jött, tagadta az elítélést követelő parancsot, és azt mondta, hogy a bírák olyan ítéletet hozzanak, amelyet lelkiismeretük diktál. Moruzinak az volt a benyomása, hogy a király hazudott, mert attól tartott, hogy az ítélet a hadseregben kedvezőtlen visszhangot vált ki.¹⁸²

A hadseregben valóban forrt némi elégedetlenség. Victor Precup ezredes, aki 1930-ban egyik szervezője volt Károly hazatérésének és fogadásának, most a király és élettársa likvidálására szöjt összeesküvést.¹⁸³ Csakhogy leleplezték, tíz évet kapott, rangjától megfosztották, összeesküvő társai pedig már a per folyamán neki estek, hogy elverjék. Súlyosabb fejlemény volt, hogy amikor rangfosztáskor Precup hangosan Lupescut kárhoztatta, és a pert az ő machinációjának nevezte, akkor tisztársai a ceremóniát vezénylő tábornokokat szidalmazták,¹⁸⁴ éktelen csúnyákat kiabáltak a királyi szeretőről, és ezek a be- és kiszólások bejárták a várost és a hadsereget. „Ezek voltak csak Precup bombái, melyek robbantak.”¹⁸⁵ A pert egyébként a nyilvánosság korlátozásával tartották, és furcsa dolgok szűrődtek ki. Például a vádirat egyik tanúja szerint az összeesküvők azt tervezték, hogy a hatalmat átvevő kormányukban Precup lesz a miniszterelnök, Codreanu belügyminiszter, Titulescu külügyminiszter, Moţa pedig igazságügy-miniszter,¹⁸⁶ és mindez akkor, amikor a Vasgárda már Titulescut halálos ellenségnek tekintette. Ennyit a per komolyságáról!

A király először Tătărescut akarta feláldozni, Averescu marsallt akarta kinevezni miniszterelnöknek, de aztán meggondolta magát. Azért április végén a királyi palota erkélyéről fasiszta karlendítéssel üdvözölte a legionárius tüntetőket, beszélt is hozzájuk, hogy aztán a tömeg a Vasgárdát és Codreanu éltesse.¹⁸⁷ Mindez megint újabb spekulációkra adhatott alkalmat.

A Kapitánynak feltehetően igaza volt, amikor a Duca-per után az egyik berlini lapnak nyilatkozott: „Mozgalmunk győzött volna, ha nem oszlatják fel. Két-három év, és miénk a győzelem, mert addig a politikai pártok bizonyítják alkalmatlanságukat a kormányzásra. Ha a választások szabadok lettek volna, és a Vasgárdát nem oszlatják fel, akkor

nyolcmillióból 800 000 ránk szavazott volna.¹⁸⁸ A győzelem csak azt jelentette volna, hogy a Vasgárda koalíciós partnerre lépett volna elő egy esetleges jobboldali kormányban, és aztán fokozatosan – kitanulva a kormányzás mesterségét – megszerzi az egyeduralmat. Megláthatjuk, hogy az elkövetkező évek fejleményei miként igazolják a múltra vonatkozó, de a jövőnek szóló jóslatot. Hitler példája biztatóan hatott. Mint a Kapitány az egyik müncheni lapnak nyilatkozta: „Miért győzött Hitler? Nemcsak azért, mert meg tudta szervezni az erőket, nemcsak azért mert sikerült fasizálni a népet, hanem azért, mert ő és mozgalma 300 vitéz fölött rendelkezett, akik állandóan készen álltak, hogy feláldozzák magukat a nagy eszméért. Egyetlen párt sem képes ilyen akcióra, mi bármikor készek vagyunk arra, hogy életünket adjuk a román népért, drága hazánkért.”¹⁸⁹ A Nicadorok példamutató hőssé magasztosultak, az „Angyali üdvözet” parancsnokaivá léptették őket elő, és kint felhangzott a róluk szóló ének az elnyomásról, az üldöztetésről, és arról, hogy hárman esküt tettek: „Társainkat megbosszúlni, / És országunkat megmenteni. / Az Arkangyal segített, / Hogy megbüntessük a bűnöst, / Nem félünk semmi kintől, / Mi tudunk meghalni.” Közben a börtönben a Légió győzelmében bíztak, és okkal. Ellátásuk viszonylag jó volt. Belimace könyvet írt a fasizmusról. Ez pedig előretörőben volt. A Duca-pert – bizalmas rendőrjelentés szerint – a kormány vereségeként értékelte a közvélemény.¹⁹⁰ A későbbiekben a hadbírósnak három tagja csatlakozott a Mozgalomhoz.¹⁹¹ A Vasgárdát viszont továbbra is betiltottnak tekintették, és a Duca-gyilkosság után bevezetett ostromállapotot fenntartották, egészen az 1937 év végén lebonyolított választásokig. Ugyanakkor nem üldözték a Vasgárdát. Sőt, Crainic, aki megtagadta a Vasgárdát, Goga kérésére felvette a kapcsolatot Codreanuval. Goga egyébként már 1934 március elején kereste az összeköttetést a Gárdával, amikor még Codreanu bujkált, és a pert sem kezdték el.¹⁹² Goga saját pártjába akarta beolvasztani a Mozgalmat, de a Kapitány minden magyarázkodás nélkül megszakította vele a tárgyalásokat.¹⁹³ Kérdés: vajon a király tudta nélkül került sor az akcióra, vagy a király beleegyezésével, aki azt a lehetőséget is mérlegelte, hogy megszabadul a liberálisoktól. Codreanu még 1933 decemberének elején – bizalmas körben – úgy vélte, hogy a király a liberálisok után jobboldali kormányt nevez ki, hogy aztán majd a szélsőjobboldal jusson hatalomra, amely még erre nem készült fel, „de képes arra, hogy bármikor szembesüljön a helyzettel”.¹⁹⁴ A Kapitány a *Cuvântul* 1933. december 24-i számában megjelent körlevelében igazat mondott: „...nem érdekel minket, ki kerül kormányra. Teljesen mindegy. Minket a holnap Romániája érdekel.”¹⁹⁵ És a holnap már közeledett. 1934 májusában Clime parancsban tudatta, hogy ha liberálisok megbuknak, a Vasgárda leszámol velük, mert: „A Gárda nem felejt. A Gárda nem bocsát meg.”¹⁹⁶ Állítólag Jászvásárt már ki is sorsolták, hogy kinek kívül kell végeznie.¹⁹⁷ Bukarestben az a hír járta, hogy a Vasgárda mintegy 800 ellenfelét akarja eltenni láb alól. Ez soknak tűnik, pletyka-szám, viszont az már való volt, hogy elkészült a bosszúra szólító eskü szövege, amelyet december 10-én akartak felmondani, „a legionárius szenvedés napján”.¹⁹⁸ Codreanu ugyancsak május végén megüzente Argetoianunak, hogy támogatna egy olyan Averescu-kormányt, amelynek ő is tagja, mert a politikusok közül egyedül csak benne bízunk.¹⁹⁹ A kulisszák mögötti fejlemények persze kiszivárogtak. A kolozsvári cionista lap is nagy felháborodással tette szóvá, hogy Románia létének legbiztosabb zálogai [a kisantant, az Oroszországgal való baráti kapcsolatok és a francia szövetség] – kismiska lett volna ama érdekcsoport szemében, melynek háttérben dolgozó vezére – szabadkőműves és a legnagyobb bukaresti német banknak igazgatósági tagja, Argetoianu – mert ő ez a cinikus condottieri – összes elvei feladásával Zelea Codreanuval volt az utóbbi időben rendkívül barátságos viszonyban.” Viszont a Duca gyilkosságát követő esetleges terrorizmus és a Precup-féle puccs után ez „a harmadik legnagyobb veszély is” elhárult.²⁰⁰ Olyan nagy

veszély azért egyelőre még nem fenyegetett. Argetoianu talán túl nagy falat lett volna a Gárdának, és ő sem erőltette az együttműködést, inkább naplójában szellemeskedett. És lett miről. Volt humora, és a vesébe látott, a sajátjába is, bár nem mindig elég élesen, mert amikor 1932-ben már kiszivárgott, hogy a király elbocsátja a Iorga kormányt, melynek belügyminisztere volt, így nyugtatta meg aggodalmaskodó társait: „Ne aggódjatok, hol talál a király nagyobb svihákokat, mint mi?”²⁰¹ Elbízta magát, lebecsülte a királyt és garnitúráját. 1934 októberében megint a legionáriusokkal rokonszenvező államtitkár-helyettest neveztek ki a belügyminisztériumban.²⁰²

A jobb oldalon továbbra is az volt a kérdés, hogy lehet-e – és miként – integrálni a Vasgárdát a parlamenti demokrácia rendszerébe? Egyszerűbben fogalmazva: hogyan lehet felhasználni a Vasgárdát? Még egyszerűbben: hogyan lehet kijátszani? Kettőn állt a vásár! De hogyan? Egyébként már a per elején a kolozsvári *Ellenzék* jól megcenzúrázott cikkében ott a pontos diagnózis: „A sárkány dédelgetésében minden párt hibás.”²⁰³ Kérdés: miként? Nyitott kérdés.

JEGYZETEK

- 1 Mihail Manoilescu: *Memorii. II.* București, 1993. 357.
- 2 Franz Werfel: *Zwischen Oben und Unten.* Stockholm, 1946. 357.
- 3 Nae Ionescu: *Suferința rasei albe.* Iași, 1994. 111.
- 4 Ionescu: *Suferința*, 106.
- 5 Ionescu: *Suferința*, 95., 106.
- 6 Nae Ionescu: *Roza vinturilor.* București, [1937] 1990. 47., 84.
- 7 Nae Ionescu: *Fenomenul legionar.* București, 1993. 49.
- 8 Nae Ionescu: *Între ziaristică și filosofie.* Iași, 1996. 245
- 9 Ionescu: *Între ziaristică și filosofie*, 27.
- 10 George Călinescu: *Istoria literaturii române de la origini până în prezent.* București, 1941. 867.
- 11 Ionescu: *Suferința*, 149.
- 12 Jules Michelet: *Les leçons au Collège de France 1847.* Az előszót írta Miskolczy Ambrus. A forrásokot kiadta Miskolczy Ambrus, gondozta Szabics Imre és Patrick Quillier közreműködésével. Bp., 1999.
- 13 Marta Petreu: *Filosofii paralele.* Cluj-Napoca, 2005. 139–182.
- 14 Nae Ionescu: *Curs de metafizică.* București, 1991. 78.
- 15 Nae Ionescu: *Curs de logică.* București, 1993. 34.
- 16 Mircea Vulcănescu: *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut.* București. 1992. 44.
- 17 Nae Ionescu: *Correspondența de dragoste. I.* București, 1997. 81.
- 18 Miheala Cristea: *Despre realitatea iluziei. De vorbă cu Henriette Yvonne Stahl.* București, 1996. 76.
- 19 Nae Ionescu: *Curs de istorie a metafizicei.* București, 1996. 107.
- 20 Ionescu: *Curs de istorie a metafizicei*, 103.
- 21 Ionescu: *Curs de istorie a metafizicei*, 130.
- 22 Ionescu: *Curs de istorie a metafizicei*, 166.
- 23 Ionescu: *Curs de istorie a metafizicei*, 110., 119.
- 24 Ionescu: *Curs de istorie a metafizicei*, 116.
- 25 Ionescu: *Curs de istorie a metafizicei*, 126.
- 26 Ionescu: *Curs de istorie a metafizicei*, 190.
- 27 Ionescu: *Între ziaristică și filosofie*, 215.
- 28 Michel Winock: *Nationalisme, antisémitisme et fascisme en France.* Paris, 1990. 404.
- 29 Ionescu: *Roza*, 347.
- 30 Emil Cioran: *Singuritatea și destin.* București, 1991. 318.
- 31 Ionescu: *Curs de istorie a metafizicei*, 150.
- 32 Henri H. Stahl: *Amintiri și gânduri.* București, 1981. 217.
- 33 Mihail Sebastian: *De două mii de ani...Cum am devenit huligan.* București, 1990. 316.
- 34 Ionescu: *Roza*, 140.
- 35 Ionescu: *Roza*, 342.
- 36 Sima: *Istoria*, 94.
- 37 Arșavir Acterian: *Intellectualitatea interbelică între ortodoxie și tradiționalism.* București, 2008. 71–72.
- 38 Gh. Buzatu, Corneliu Ciocanu, Cristian Sandache: *Radiografia dreptei românești. (1927–1941).* București, 1996. 307.
- 39 Buzatu, Ciocanu, Sandache: *Radiografia dreptei românești*, 1996. 366.
- 40 Constantin Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.* București, 1997. 238.
- 41 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 256.; 260.
- 42 Călinescu: *Însemnări*, 197.
- 43 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 258.

- 44 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 263.
- 45 Grigore Gafencu: *Însemnări politice*. București, 1991. 310.
- 46 Constantin Argetoianu: *Însemnări zilnice. I.* București. 1998. 50.
- 47 Gafencu: *Însemnări*, 95.
- 48 Constantin Petculescu: *Mișcarea legionară. Mit și realitate*. București, 1997. 167.
- 49 Armin Heinen: *Legiunea «Arhangelului Mihail»*. București, 2006. 316.
- 50 Gabriel Liiceanu: *Itinerarile unei vieți. E. M. Cioran. Apocalipsă după Cioran*. București, 1995. 85.
- 51 Liiceanu: *Itinerarile*, 26.
- 52 AN Colecția scriitorilor români, Sebastian, 2. 61.
- 53 Sebastian: *Cum am devenit*, 251.
- 54 Megdöbbenés gyász fogadta az egész országban Duca miniszterelnök meggyilkolásának hírért. *Új Kelet*, 1933. dec. 31. 293. sz.
- 55 I. G. Duca: *Memorii. I.* București, 1992. 102.
- 56 Duca: *Memorii. I.* 103–106.
- 57 Ioan Scurtu: *Carol II.* București, 2011. 12–13., 80–81.
- 58 Ion Dumitrescu-Borșa: *Cal troian intra muros*. București, 2002. 125.
- 59 Carol II: *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice. I.* București, 1995. 114.
- 60 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 263.
- 61 Nicolae Nicolescu: *Șefii de stat și de guvern al României 1859–2003*. București, 2003. 284.
- 62 Megdöbbenés gyász fogadta az egész országban Duca miniszterelnök meggyilkolásának hírért. *Új Kelet*, 1933. dec. 31. 293. sz.
- 63 *Ideologie și formațiuni de dreaptă în România. 1931–1934. III.* Szerk. Ioan Scurtu, Natalia Tampa, Cristian Troncotă, Dana Beldiman, Tiberiu Tănase. București, 2002. 251.
- 64 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 262.
- 65 Scurtu: *Carol II.*, 160.
- 66 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 262.
- 67 Horia Sima: *Istoria Mișcării Legionare*. Timișoara, 1994, 79.
- 68 Argetoianu: *Însemnări zilnice. I.* 39.
- 69 Argetoianu: *Însemnări zilnice. I.* 55.
- 70 Megdöbbenés gyász fogadta az egész országban Duca miniszterelnök meggyilkolásának hírért. *Új Kelet*, 1933. dec. 31. 293. sz.
- 71 *Ideologie, III.* 224.
- 72 Takács Ferenc: *A Mihály Arkangyal Légió*. Szekszárd, 2012. 207–210.
- 73 I. N. Caranica: Program politic. *Pământul strămoșesc*, 1933. márc. 1. 3. sz. 12.
- 74 Un ordin al Șefului Legiunii. *Pământul strămoșesc*, 1933. ápr. 9. 4. sz.
- 75 AN, Ministerul de Interne. *Diverse*, 1933:9
- 76 Francisco Veiga: *Istoria Gărzii de Fier 1919–1941*. București, 1993. 196.
- 77 *Ideologie, III.* 251.
- 78 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 264.
- 79 Alex Mihai Stoenescu: *Istoria loviturilor de stat din România. III.* 2006. 111.
- 80 Corneliu Codreanu válaszolni készül Titulescu cikkére. *Új Kelet*, 1937. dec. 15. 285. sz.
- 81 A Duca-kormány volt tagjai meghazudtolják Titulescut. *Új Kelet*, 1937. dec. 15. 285. sz.
- 82 Titulescu replikájában bocsánatot kér I. G. Duca emlékéért... *Új Kelet*, 1937. dec. 17. 287. sz.
- 83 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 265.
- 84 Heinen: *Legiunea*, 235.
- 85 Takács *A Mihály Arkangyal Légió*, 197.
- 86 Paul D. Quinlan: *Regele playboy*. București, 2001. 30.
- 87 Dumitrescu-Borșa: *Cal troian*, 106.
- 88 Arhivele Naționale, Sibiu, Fond Vaida Voevod, nr. 26. caiet 3. 12.
- 89 Dumitrescu-Borșa: *Cal troian*, 147–148.
- 90 Nae Ionescu: *Misticism, fals misticism și ortodoxie. Predania*, 1937. márc. 1. 3. sz.
- 91 *Ideologie, III.* 280.
- 92 *Ideea care ucide*. Szerk. Constantin Petculescu, Alexandru Florian. București, 1994. 214–216.
- 93 *Cronologie legionară*. h. n. 1953., 1992. 76.
- 94 Constantin Petculescu: *Mișcarea legionară*. București, 1997. 83.
- 95 *Ideologie, III.* 256.
- 96 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.* București, 1997. 238.
- 97 *Ideologie, III.* 240–241.
- 98 *Ideologie, III.* 280.
- 99 Constantin Petculescu: *Mișcarea legionară*. București, 1997. 262.
- 100 *Procesele lui Corneliu Zelea Codreanu. I.* Szerk. Radu-Dan Vlad. București, 1999. 114.
- 101 *Ideologie, III.* 280.
- 102 Ioan Scurtu: *Studiu introductiv. Ideologie, III.* 25.
- 103 *Ideologie, III.* 280., Corneliu Zelea Codreanu: *Circulări și manifeste*. München, 1981. 15.
- 104 Ioan Scurtu: *Studiu introductiv. Ideologie, III.* 25.
- 105 Dumitrescu-Borșa: *Cal troian*, 212.
- 106 A kormány elrendelte az összes letartóztatásban lévő vasgárdisták szabadlábra helyezését. *Új Kelet*, 1933. dec. 30. 292. sz.
- 107 <http://www.jurnalul.ro/special/eliminat-dupa-metoda-aplicata-de-legionari-71790.htm>
- 108 Nicador Zelea-Codreanu: *Mișcarea Legionară*. București, 2010.
- 109 Călinescu: *Însemnări*, 206.
- 110 Dumitrescu-Borșa: *Cal troian*, 111.
- 111 Nichifor Crainic: *Zile albe – zile negre*. București, 1991. 273.
- 112 *Axa*, 1933. dec. 31. 24. sz.
- 113 *Ideologie, III.* 26.

- 114 Új Kelet tud[ósítója]: Cantacuzino tábornok házában Corneliu Codreanu tudtával határozták el Duca meggyilkolását. *Új Kelet*, 1934. márc. 21. 65. sz.
- 115 A merénylet szemtanúit hallgatták ki a sinaiai bűnperben. *Új Kelet*, 1934. márc. 27. 70. sz.
- 116 Buzatu, Ciocanu, Sandache: *Radiografia dreptei românești*, 109.
- 117 *Ideologie*, III. 309.
- 118 Heinen: *Legiunea*, 242–243.
- 119 Mít tartalmaz a terjedelmes vádirat? *Brassói Lapok*, 1934. márc. 22. 66. sz.
- 120 Crainic: *Zile albe*, 278.
- 121 Dumitrescu-Borşa: *Cal troian*, 124.
- 122 Mentetgetőznek és tagadnak a színajai merénylet pörének másodrendű vádlottjai. *Brassói Lapok*, 1934. márc. 24. 68. sz.
- 123 A sinaiai pör vádlottai egymásután ártatlanságukat hangoztatják. *Új Kelet*, 1934. márc. 23. 67. sz.
- 124 Kihallgatták a fővádlottakat a színajai merénylet pörében. *Brassói Lapok*, 1934. márc. 23. 67. sz.
- 125 Zelea Codreanu mindent tagad, semmi köze az összeesküvéshez és gyilkossághoz és elítél minden erőszakot. *Új Kelet*, 1934. márc. 22. 66. sz.
- 126 Mít tartalmaz a terjedelmes vádirat? *Brassói Lapok*, 1934. márc. 22. 66. sz.
- 127 Zelea Codreanu mindent tagad, semmi köze az összeesküvéshez és gyilkossághoz és elítél minden erőszakot. *Új Kelet*, 1934. márc. 22. 66. sz.
- 128 (dr. k. b.): Három gyermek és a negyedik a sinaiai per tárgyalásán. 1934. márc. 23. 67. sz.
- 129 „Nem értem miért ijedtek meg egyesek a »halál csapata« elnevezéstől”. *Új Kelet*, 1934. márc. 25. 69. sz.
- 130 (dr. k. b.): Három gyermek és a negyedik a sinaiai per tárgyalásán. *Új Kelet*, 1934. márc. 23. 67. sz.
- 131 Meggyorsult a vádlottak kihallgatása a színajai merényletpör tárgyalásán. *Brassói Lapok*, 1934. márc. 25. 69. sz.
- 132 Dumitrescu-Borşa: *Cal troian*, 120.
- 133 A védelem tanúi a színajai merényletpör tárgyalásán. *Brassói Lapok*, 1934. márc. 28. 71. sz.
- 134 Codreanu egyik nőrokona eskü alatt vallotta, hogy a merénylők az ő lakásán tanácskoztak Codreanuval. *Új Kelet*, 1934. márc. 25. 69. sz.
- 135 A merénylet szemtanúit hallgatták ki a sinaiai bűnperben. *Új Kelet*, 1934. márc. 27. 70. sz.
- 136 Dragoş Zamfirescu: *Legiunea Arhanghelul Mihail*. Bucureşti, 1997. 194.
- 137 Goga Octavian tett vallomást a sinaiai perben. *Új Kelet*, 1934. márc. 28. 71. sz.
- 138 Gyérülnek a tanuk a színajai merényletpör tárgyalásán. *Brassói Lapok*, 1934. márc. 30. 73. sz.
- 139 Maniu és Calinescu tanuvallomása a sinaiai perben. *Új Kelet*, 1934. márc. 29. 72. sz.
- 140 Izgalmas fordulat a színajai gyilkosság perében. *Új Kelet*, 1934. márc. 30. 73. sz.
- 141 Toader Ioraş: *Nicadorii*. Salzburg, 1952.
- 142 Grigore Traian Pop: *Mișcarea legionară*. Bucureşti, 2007. 290.
- 143 „Én a szellemi atyja voltam a vasgárdának, kérem ültessenek a vádlottak padjára” – vallotta ma Vaida a sinaiai bűnper tárgyalásán. *Új Kelet*, 1934. márc. 31. 74. sz.
- 144 Arhivele Naționale, Sibiu, Fond Vaida Voevod, 21. nr. Caietul I. 50–51.
- 145 A javított demokrácia a követendő út Mihalache szerint. *Ellenzék*, 1934. febr. 11. 33. sz.
- 146 Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu: *Istoria românilor în secolul XX*. Bucureşti, 1999. 302.
- 147 Viorel Tilea furcsa vádjai Titulescu ellen. *Új Kelet*, 1936. szept. 12. 214. sz.
- 148 <http://www.wattpad.com/182407-horia-sima-istoria-mi%C5%9F%C4%83rii-legionare?p=69> (2012-09-27)
- 149 Megdöbbenés gyász fogadta az egész országban Duca miniszterelnök meggyilkolásának hírért. *Új Kelet*, 1933. dec. 31. 293. sz.
- 150 Kihallgatták a fővádlottakat a színajai merénylet pörében. *Brassói Lapok*, 1934. márc. 23. 67. sz.
- 151 (dr. k. b.): Három gyermek és a negyedik a sinaiai per tárgyalásán. *Új Kelet*, 1934. márc. 23. 67. sz.
- 152 A merénylők a vádtanács előtt. *Ellenzék*, 1934. jan. 5. 3. sz.
- 153 Sima: *Istoria*, 90.
- 154 Sima: *Istoria*, 91.
- 155 Megdöbbenés gyász fogadta az egész országban Duca miniszterelnök meggyilkolásának hírért. *Új Kelet*, 1933. dec. 31. 293. sz.
- 156 A színajai perben a vád tanúi beszélnek. *Brassói Lapok*, 1934. márc. 26. 70. sz.
- 157 Codreanu egyik nőrokona eskü alatt vallotta, hogy a merénylők az ő lakásán tanácskoztak Codreanuval. *Új Kelet*, 1934. márc. 25. 69. sz.
- 158 Dragoş Zamfirescu: *Legiunea Arhanghelul Mihail*. Bucureşti, 1997.; Constantin Petculescu: *Mișcarea legionară*. Bucureşti, 1997. 189.
- 159 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 156.
- 160 http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Ion_Gheorghe_Duca
- 161 *Ideologie*, III. 251.
- 162 Călinescu: *Însemnări*, 200.
- 163 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 266–270.; 273.
- 164 *Ideologie*, III. 286.
- 165 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 287.
- 166 Gafencu: *Însemnări*, 320.
- 167 Călinescu: *Însemnări*, 203., 205.
- 168 Călinescu: *Însemnări*, 207.
- 169 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.* 405.
- 170 Călinescu: *Însemnări*, 202.
- 171 Călinescu: *Însemnări*, 209–210.
- 172 Gafencu: *Însemnări*, 322.
- 173 Călinescu: *Însemnări*, 216.
- 174 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.* 275.
- 175 Constantin Argetoianu: *Pentru cei de mâine. IX.* Bucureşti, 1996. 296.

- 176 Dumitrescu-Borşa: *Cal troian*, 123.
 177 Călinescu: *Însemnări*, 217.
 178 Petre Pandrea: *Garda de fier*. Bucureşti. 2001. 333.
 179 Radu R. Rosetti: *Pagini de jurnal*. Bucureşti, 1993. 137–138.
 180 Dumitrescu-Borşa: *Cal troian*, 112.
 181 Buzatu, Ciocanu, Sandache: *Radiografia dreptei româneşti*, 371.
 182 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.*, 300.
 183 Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu: *Istoria românilor în secolul XX*. Bucureşti, 1999. 285.
 184 Călinescu: *Însemnări*, 219.
 185 Gafencu: *Însemnări*, 323.
 186 Megkezdték az összeesküvők bünperének tárgyalását. *Új Kelet*, 1934. ápr. 21. 89. sz.
 187 Călinescu: *Însemnări*, 217.
 188 *Ideologie, III.* 333.
 189 *Ideologie, III.* 334.
 190 Zamfirescu: *Legiunea*, 196.
 191 Mihai Fătu, Ion Spălăţelu: *Garda de Fier*. Bucureşti, 1980. 98.
 192 Corneliu Zelea Codreanu: *Însemnări*. Editura Pământul strămoşesc, 1963. 49.
<http://ro.scribd.com/doc/89721080/Corneliu-Z-Codreanu-Insemnari-ed-Pamantul-Stramosesc-1963>
 193 Crainic: *Zile albe*, 281. Crainic emlékirataiban a per utáni fejleményként említi Goga egységre törő akcióját. Codreanu feljegyzéseiben viszont 1934 március szerepel.
 194 Mihai Fătu, Ion Spălăţelu: *Garda de Fier*. Bucureşti, 1980. 94.
 195 Sima: *Istoria*, 87.
 196 Zamfirescu: *Legiunea*, 198.
 197 Mihai Fătu, Ion Spălăţelu: *Garda de Fier*. Bucureşti, 1980. 99.
 198 Zamfirescu: *Legiunea*, 203.
 199 Argetoianu: *Pentru cei de mâine. Memorii. X.* 324.
 200 Az Új Kelet tud.: Mi húzódtott meg a váratlan kormánykrízis hátterében. *Új Kelet*, 1934. jún. 1. 119. sz.
 201 Mihail Manoilescu: *Memorii. II.* Bucureşti, 1993. 356.
 202 Heinen: *Legiunea*, 239.
 203 [Szentimrei Jenő:] Az új esztendő. *Ellenzék*, 1934. jan. 4. 2. sz.

